

Suriye’de Barış İnşası İçin Muhtemel Bir Anayasal Tasarım^(*)

A Possible Constitutional Design for Peacebuilding in Syria

Salim ORHAN^(**)

Öz:

Suriye’de 2011 yılından bu yana farklı beklenti ve hedeflere sahip birçok aktörün dahil olduğu bir iç savaş yaşanmaktadır. Yüzbinlerce insanın hayatına mal olan bu savaş ve çatışmaların sosyoe-konomik ve politik birçok nedeni olmakla birlikte esas belirleyici nedenini, Suriye’deki otoriter rejimin on yıllardan beri uygulamış olduğu etno-mezhepsel politikalar oluşturmaktadır. Suriye’deki çatışmaların sona erdirilmesi ve barışın sağlanması için çözüm mekanizmalarına ve yeni bir anayasal düzene yönelik çabalar, savaşın patlak vermesinden itibaren başlamıştır. Ancak bu çaba ve girişimler henüz barış inşası ve anayasal tasarım adına olumlu bir sonuç vermemiştir. Bu makale, Suriye’deki savaşın ve çatışmaların genel yapısını ve niteliklerini, tarihsel ve toplumsal nedenlerini analiz ederek bu çatışmaları sonlandıracak, barış, demokrasi ve istikrarı inşa edecek olası bir anayasal tasarımın ve barış anlaşmasının temel ilkelerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Suriye’nin muhtemel bir barış inşası ve anayasal tasarımı için teorik bir zemin sunması amacıyla bu çalışmanın ilk bölümünde çatışmalı ve/veya bölünmüş toplumlarda anayasal tasarım ve barış inşasına yönelik genel bir inceleme yapılacaktır. İkinci bölümde ise ilk olarak Suriye’deki çatışmaların genel yapısı, aktörleri ve toplumsal nitelikleri analiz edildikten sonra tarihsel ve siyasal arka planına bakılacaktır. Akabinde Suriye’de çatışma çözümü, barış inşası ve anayasal tasarıma yönelik çabalar ele alınacaktır. Bu kısmın sonunda Suriye’de çatışmadan barışa geçişi sağlayacak bir barış antlaşmasının ve anayasal tasarımın temel çerçevesi/ilkeleri ile ilk bölümde sunulan genel inceleme arasında bağ kurulacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Suriye, Bölünmüş Toplamlar, Anayasal Tasarım, Barış İnşası, Çatışma Çözümü.

---

^(*) Araştırma Makalesi / *Research Article*

Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 27.07.2023

Yayınlanmasının Kabul Edildiği Tarih: 08.08.2023

DOI: <https://doi.org/10.58733/imhfd.1357948>

Bu makaleye atf için: ORHAN, Salim, “Suriye’de Barış İnşası İçin Muhtemel Bir Anayasal Tasarım”, **İMHD**, C. 8, S. 2, 2023, s. 523-571

^(**) Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı / Diyarbakır - Türkiye

E-posta: salim.orhan@dicle.edu.tr

Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9604-8700>

Abstract:

Syria has been experiencing a civil war involving many actors with different expectations and goals since 2011. Although there are many socio-economic and political reasons for this war, which has cost the lives of hundreds of thousands of people, the main determining reason is the ethno-sectarian policies that the authoritarian regime in Syria has implemented for decades. Attempts for a new constitutional order and resolution mechanisms in order to end the conflicts and build peace in Syria have started since the outbreak of the war. However, these efforts and attempts have not yet produced a positive result for peacebuilding and constitutional design. This article aims to examine the basic principles of a possible constitutional design and peace agreement that will end these conflicts and establish peace, democracy, and stability through examining the general structure and characteristics of war and conflicts in Syria, as well as their historical and social causes. In this context, the first part of this study conducts a general review of constitutional design and peacebuilding in conflicted/divided societies. The second part analyzes the structure, actors, and societal characteristics of conflicts in Syria, along with its historical and political background. Efforts related to conflict resolution, peacebuilding, and constitutional design in Syria will also be discussed. At the end of this part, a connection will be made between the main principles of a constitutional design facilitating the transition from conflict to peace in Syria and the general review presented in the first part for divided societies.

Keywords:

Syria, Divided Societies, Constitutional Design, Peacebuilding, Conflict Resolution.

GİRİŞ

2010 yılının sonlarında Tunus'ta başlayan hükümet karşıtı protestolar hızlı bir biçimde Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde bulunan birçok devlete yayılmıştır. Arap Dünyasındaki baskıcı otoriter rejim ve yöneticilere karşı başlayan bu başkaldırıları, özgürlükçü ve çoğulcu bir demokrasiyi geliştireceği beklentisiyle "Arap Baharı" olarak adlandırılmıştır. Ancak olayların baş gösterdiği hiçbir yerde beklenen özgürlükçü demokrasi ortaya çıkmamıştır. Demokrasi baharı beklentisi ile başlayan bu olaylar, hızlı bir biçimde grupların güç ve iktidar mücadelelerine, ideolojik çatışmalara, toplumsal şiddete ve bazı yerlerde iç savaşa evrilmiştir. Başta "Arap Baharı" olarak tanımlanan bu olayların kısa bir sürede şiddet dalgasına, istikrarsızlığa ve kargaşaya dönüşümü daha sonraki bazı analistler tarafından "Arap Kışı" kavramı ile nitelenmiştir.¹ Nihayetinde birkaç diktatörün devrilmesi dışında, demokrasi ve özgürlük emellerinden hiçbirisi gerçekleşmemiş ve birçok yönden çok sayıda insanın hayatı eskisinden çok daha kötü bir hale gelmiştir.

¹ FELDMAN, Noah, **The Arab Winter: A Tragedy**, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2020; SPENCER, Robert, **Arab Winter Comes to America: The Truth about the War We're in**, Regnery Publishing, Washington, DC, 2014; GOUREVITCH, Philip, "The Arab Winter", **The New Yorker**, (Çevrimiçi) <https://www.newyorker.com/news/daily-comment/the-arab-winter>, E.T. 14.11.2022.

Bu protesto ve başkaldırı dalgası kısa bir süre sonra Suriye’ye de sıçramış ve Mart 2011’de uzun süreden beri egemen olan baskıcı Baas Partisi ve Beşar Esad rejimi aleyhine kitlesel gösteriler ve ayaklanmalar başlamıştır. Suriye’ye ulaşan bu olaylar, hızlı bir biçimde uzun süre devam edecek bir iç savaşa dönüşmüştür.² Beşar Esad, Suriye’de güvenlik güçlerini arkasına alarak iktidarda kalmaya devam etmiştir. Suriye’de olaylar çatışmaya dönüştükten sonra Suriye ordusundan bazı askerler ayrılıp rejimin karşısına geçmiş olsa da -Libya’daki gibi- Suriye ordusu parçalanıp dağılmamıştır.

On yıldan fazladır devam eden iç savaşın ekonomik ve politik birçok faktörü olmakla birlikte, esas belirleyici faktör etno-mezhpsel faktörlerdir. Suriye iç savaşına giden yoldaki ilk protestolar sosyoekonomik nedenlerle başlamış olsa da yıllardan beri birikmiş etno-mezhpsel kimlikçi tutumların ortaya çıkmasına fırsat sunmuş ve kimliklere dayalı çatışmanın başlatıcı bir nedeni olmuştur. Ekonomik faktörler, çatışmanın esas nedeni değil; belki bir etken olarak bu etno-mezhpsel çatışmayı beslemiştir. Savaşın başlamasından sonra etno-mezhpeçi ve kimlikçi tutumlar gelişmemiş veya savaş sonradan böyle bir çizgiye kaymamıştır. Bu iç savaşın esas nedenini yıllara dayalı kimlikçi ve sektör politikalar oluşturmaktadır. Suriye’deki iç savaş ve çatışmanın nedenine ve niteliğine yönelik tespit, sunulacak çözüm seçeneğinin belirlenmesi için önem arz etmektedir.

Suriye, farklı etno-mezhpsel gruplara ve kimliklere dayanan ve farklı beklentiler içerisinde olan *çok aktörün* çatışma halinde olduğu bir alan haline gelmiştir. Suriye çatışması, yerel aktörlerle sınırlı kalmamış, bölgesel ve uluslararası güçlerin müdahil olduğu ve rekabet ettiği bir hal almıştır. Bu müdahale, Suriye’deki savaşı yerel nedenlerinden ve dinamiklerinden bağımsız salt bir “vekalet savaşına” indirgemez. Ancak bölgesel ve uluslararası güçlerin bu çatışmadaki rolü de inkâr edilemez. Suriye’de istikrarlı bir çatışma çözümü ve barış inşası için geliştirilecek formül, doğrudan çatışma halinde olan grupların ve aktörlerin uzlaşmasına bağlı olmakla birlikte, müdahil olan bu güçlerin de -güç ve etki dereceleriyle orantılı- desteğini gerektirmektedir.

Suriye’de çatışmanın çözümüne ve barışın inşasına yönelik çabalar, savaşın patlak vermesinden hemen sonra başlamıştır. Başta BM olmak üzere uluslararası ve bölgesel güçlerin öncülüğünde çok sayıda barış görüşmesi düzenlenmiştir.

² BM yetkilileri 2012’de Suriye’deki çatışmayı artık bir iç savaş olarak tanımladılar. CHARBONNEAU, Louis, “Syria Conflict Now a Civil War, U.N. Peacekeeping Chief Says”, **Reuters**, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-un-idUSBRE85B11V20120612>, E.T. 10.12.2022. Bu çalışma, Suriye’deki durum için hem savaş hem de çatışma kavramını kullanmaktadır.

Savaşı sona erdirecek siyasi çözüm mekanizmaları, barış inşası ve anayasal tasarım konusunda muhtelif öneriler müzakere masalarında ele alınmış olsa da henüz olumlu bir sonuç alınmış değildir. Diğer yandan devam eden bu savaşta Suriye rejimi, ülkenin büyük bir bölümünde tekrar kontrolü ele geçirmiş durumda ve hakimiyetini sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Suriye'deki savaşı etkileyen yerel, bölgesel ve uluslararası birçok faktör ve aktör bulunduğu için elbette savaşın nasıl sonuçlanacağını önceden bilmek mümkün değildir. Ancak Suriye'de çatışma halinde olan etno-mezhepsel gruplar tarafından kabul edilecek bir barış antlaşması olmadan ve savaş sonrası olası yönetim ve anayasal tasarım Suriye'nin *derin bir biçimde bölünmüş* etno-mezhepsel yapısına uygun bir şekilde düzenlenmeden, çatışmaların tekrar etmesi ve istikrarın bozulması potansiyel olarak varlığını koruyacaktır.

Derinden bölünmüş toplumlarda anayasal tasarım, sıklıkla barış sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelmekte ve barış, demokrasi ve istikrarı tesis edecek en önemli süreçlerden birini teşkil etmektedir. Genellikle barış antlaşmalarının esas olarak kısa vadede şiddete dayalı çatışmayı sona erdirmeye yönelik olduğu; anayasaların ise, daha çok devletin uzun vadeli istikrarı ve yapısı yani geleceğe yönelik barış inşası ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Ancak bu iki sürecin birbirinden ayrılması pek mümkün olmamakta ve bu tür toplumlarda anayasa müzakereleri ile barış süreçleri iç içe geçebilmektedir. Çatışan tarafların kısa vadede şiddeti sonlandırmak için uzlaştıkları bir barış antlaşması, bizzatıhi anayasal bir belge niteliğinde olabileceği gibi, daha sonra yapılacak yeni bir anayasanın temelini de oluşturabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, barış antlaşması anayasal bir belge olabileceği gibi anayasa da bir barış antlaşması ve barış inşasının ilkelerini içeren bir çerçevede ele alınabilmektedir. Burada anayasa ile klasik formel bir yasalar bütününden ziyade bir devletin yönetim biçiminin temel ilkeleri ve ruhu kastedilmektedir.

Suriye'deki savaşı sonlandıracak, barış, demokrasi ve istikrarı inşa edecek bir anayasal tasarımın temel ilkelerinin neler olabileceği bir soru olarak öne çıkmaktadır. Bu sorunun cevabı ise, çatışmanın niteliğinin, siyasal ve tarihsel kökeninin tespit edilmesi ve benzer toplumların barış inşasına yönelik anayasal tasarım tecrübelerine dayalı oluşan genel yaklaşımın saptanmasına dayanmaktadır. Bu bağlamda, Suriye'nin muhtemel bir barış inşası ve anayasal tasarımı için teorik bir zemin sunması maksadıyla bu çalışmanın ilk bölümünde çatışmalı ve/veya bölünmüş toplumlarda anayasal tasarım ve barış inşasına yönelik genel bir inceleme yapılacaktır. İkinci bölümde ise ilk olarak Suriye'deki çatışmaların genel yapısı, aktörleri ve toplumsal nitelikleri analiz edildikten sonra

tarihsel ve siyasi arka planına bakılacaktır. Akabinde Suriye’de çatışma çözümü, barış inşası ve anayasal tasarıma yönelik çabalar ele alınacaktır. Bu kısmın sonunda Suriye’de çatışmadan barışa geçişi sağlayacak bir barış antlaşmasının ve anayasal tasarımın temel çerçevesi/ilkelere ile ilk bölümde sunulan genel inceleme arasında bağ kurulacaktır.

I. ÇATIŞMALI VE BÖLÜNMÜŞ TOPLUMLAR İÇİN ANAYASAL TASARIM

Şiddetli çatışmaların devam ettiği toplumlarda çatışmanın yatıştırılması ve güvenliğin sağlanması, barış inşa etmenin öncelikli gereklilikleri olduğu konusunda pek bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak istikrarlı bir barış inşası, sadece savaş ve doğrudan şiddetin yokluğu olarak *negatif barış* ile değil; aynı zamanda doğası gereği kırılğan bir yapıya sahip olan bu negatif barışın, çatışmaların yeniden başlama risk ve tehlikesinin giderildiği *pozitif barışa* evrilmesine denk gelmektedir.³ Çatışma sonrası barış inşası, çatışmanın esas ve yapısal nedenlerinin ortadan kaldırıldığı istikrarlı ve demokratik bir siyaset ve yönetime geçişi hedeflemektedir. Böyle bir siyasi ortamın sağlanmasında anayasal tasarımın önemli bir rolü bulunmaktadır.⁴ Bu anlamda anayasalar, bölünmüş toplumlarda çatışma çözümü ve barış inşası için önemli stratejik belgelerdir. Anayasalar ve anayasal düzenlemeleri içeren belgeler, etno-kültürel farklılıklar ekseninde ortaya çıkan hak taleplerini karşılayarak çatışmayı önleyebilir veya bu ekseninde ortaya çıkan çatışmaların nedenlerini gidererek çatışmayı dönüştürebilirler. Ancak bu metinler, tam tersi olarak, söz konusu gruplara yönelik ayrımcı hükümler içererek veya bu tür grupları tanımayıp buna bağlı olan haklarını da ret ederek toplumsal bölünmüşlüğü ve çatışmanın bizatihi nedeni de olabilirler veya çatışmayı daha da keskinleştirebilirler.⁵

Bu tür toplumlarda anayasa yapım süreci ve müzakereleri, barış görüşmelerinin bir parçası olarak çatışmalı bir ortamda veya çatışma sonrası toplumsal bölünmüşlüğü derin bir biçimde var olduğu ve çatışma riskinin yüksek olduğu

³ GALTUNG, Johan, “Violence, Peace, and Peace Research”, *Journal of Peace Research*, Y. 1969, C. 6, S. 3, s. 183.

⁴ Barış inşası; sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel birçok boyutu olan ve muhtelif teknikler gerektiren yapısal ve süreçsel bir durumdur. Bu durum, imzalanan antlaşmalar ve anayasal düzenlemelerin dışında, insanlar arasındaki ilişkilerde de barışı sağlayacak hakikat komisyonlarından toplumsal gruplara yönelik eğitim ve rehabilite programlarına dek çeşitli stratejilere ve tekniklere ihtiyaç duymaktadır. Barış inşasının bu diğer teknikleri burada incelenmeyecektir.

⁵ ORHAN, Salim, *Bölünmüş Toplumlar Anayasal Uzlaşma ve Demokrasi*, Orion Kitabevi, Ankara, 2020, s. 58.

bir atmosferde yürütülmektedir. Dolayısıyla bu tür toplumlar için anayasa yapımı, her halükarda barış inşa sürecinin bir parçası olarak işlev görebilmekte ve istikrarlı bir demokrasiye geçiş için fonksiyonel bir rol oynayabilmektedir. Bu çerçevede, ideal bir anayasa yapım süreci, çatışmanın temel nedenlerini ele alarak bunları birer çatışma nedeni olmaktan çıkarmak ve barış inşa etmek için birçok şeyi başarabilir. Uygun bir anayasa yapım süreci ve anayasal model, çatışmalı süreci çatışmadan barışa yöneltebilir, çatışmayı çözmek için toplumu şiddete başvuran bir toplumdan politik araçlara başvuran bir topluma dönüştürebilir ve iktidara/kaynaklara erişimi düzenleyecek yönetim çerçevesini şekillendirebilir. Ayrıca, toplumdaki gelecek çatışmaların şiddete dönüşü olmaksızın yönetilebileceği kurumlar ve mekanizmalar da oluşturabilir.⁶ Anayasal tasarım, çatışmaların barışçıl olarak sonlandırılmasında etkin olabildiği gibi, çatışmaların önlenmesinde de önemli rol oynayabilir.

Son kırk yılda şiddete dayalı iç çatışma riski altında olan ülkelerde 200'den fazla yeni anayasanın yapıldığı ifade edilmektedir.⁷ Dünyanın birçok bölgesinde yaşanan çatışma sonrası sağlanan barış antlaşmaları da istikrarlı bir barış ve demokrasi için yeni anayasaların gelişimini gerektirmiştir. Buna paralel olarak, 1990'lar boyunca anayasal ve temel kurumsal düzenlemeler, etnik, dilsel, dinsel veya ulusal çelişkiler ve çatışmalar ile bölünmüş toplumlarda şiddetli çatışmaların azaltılması ve demokrasinin yayılması çabalarında en temel konu haline gelmiştir.⁸ Bölünmüş toplumlarda anayasal tasarım ile çatışma çözümü ve barış inşası arasındaki ilişki konusunda yapılan çalışmalar son onlu yıllarda artmış ve geniş bir yazın biriktirmiştir.

Bölünmüş toplumlar ile anayasal mühendislik konusundaki çalışmalar, derin toplumsal bölünmelerin demokrasi için ciddi sorunlar oluşturduğu ve bu nedenle bölünmüş toplumların olduğu ülkelerde demokrasiyi yerleştirmenin ve sürdürmenin genellikle daha zor olduğu noktasında uzlaşmaktadır. Ayrıca, etnik ve diğer derin bölünmeler sorununun, henüz demokratik veya tam demokratik olmayan ülkelerde demokrasinin yerleşik olduğu ülkelere göre daha büyük olduğu ve bu tür bölünmelerin yirmi birinci yüzyılda demokratikleşmenin önünde büyük bir

⁶ SAMUELS, Kirsti, "Post-Conflict Peace-Building and Constitution-Making", *Chicago Journal of International Law*, Y. 2006, C. 6, S. 2, s. 664.

⁷ WIDNER, Jennifer, "Constitution Writing in Post-conflict Settings: An Overview", *William & Mary Law Review*, Y. 2008, C. 49, S. 4, s. 1513.

⁸ BELMONT, Katharine / MAINWARING, Mainwaring / REYNOLDS Andrew: "Institutional Design, Conflict Management, and Democracy", *The Architecture of Democracy: Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy*, Ed. Andrew REYNOLDS, Oxford University Press, Oxford, 2002, s. 1.

engel oluşturduğu konusunda da uzlaşa bulunmaktadır.⁹ Özellikle bu bölünmüşlük yıkıcı bir iç çatışmaya dayandığında ve anayasal tasarım da bu bağlamda ele alındığında zorluklar katmerleşmektedir. Çatışma sonrası toplumlarda anayasa müzakereleri, şiddet tarihinin üstesinden gelmeye çalışırken aynı zamanda genellikle topluma nüfuz etmiş etno-kültürel bölünmeleri de yönlendirmek zorundadır. Dahası bu tür toplumlar için anayasa yapımından sonra anayasanın uygulanma sorunu ve zorluğu da bulunmaktadır. Anayasa kabul edildikten sonra, bu tür toplumdaki zayıf demokratik gelenekler, zarar görmüş veya var olmayan devlet kurumları, deneyimsiz veya yozlaşmış kamu hizmeti ve zayıf sivil toplum ve hukuk devleti geleneği, anayasanın uygulanmasını engelleyebilir.¹⁰ Bu zorluklarla birlikte, anayasa müzakereleri bu toplumlarda barış, istikrar ve demokrasinin yerleşmesi için önemli etkilere sahip büyük fırsatlar sunmaktadır. Bu noktada tarafların göstereceği siyasi irade çok önem arz etmektedir. Siyasi irade, aynı zamanda çatışma sonrası anayasaların ve barış antlaşmalarının uygulama sorunlarının da üstesinde gelebilecek önemli bir etkidir.

Bölünmüş toplumlarda anayasanın birden çok işleve sahip olması, genel olarak zor bir süreç olan anayasa yapımını daha da ağır bir yüke dönüştürmektedir. Esas olarak bölünmüş toplumlarda anayasanın *düzenleyici (regulative)* ve *kurucu/inşai (constitutive)* işlevleri bulunmakta ve bu iki işlev arasındaki ayrımın belirlenmesi önem arz etmektedir.¹¹ Ancak bölünmüş toplumlarda anayasanın düzenleyici işlevinden ziyade, esas önem arz eden kurucu işlevi ve rolüdür. En genel anlamda anayasaların devletin kurumsal yapısını inşa etmesi ve temel hak ve özgürlükleri düzenlemesi ve buna bağlı olarak iktidarı sınırlaması, anayasanın düzenleyici işlevine denk gelmektedir. Bu noktada bölünmüş bir toplum ile diğer herhangi bir toplum arasında ciddi bir fark bulunmamaktadır.¹² Bölünmüş toplumlar için esas sorun anayasanın kurucu işlevi ile ilgilidir.

Bölünmüş toplumlarda anayasanın anayasal rejim altında kendi kendini yönetecek halkı (*demos*) ve/veya halkın kimliğini inşa etmesi kurucu işlevine denk

⁹ LIJPHART, Arend, “The Wave of Power-Sharing Democracy”, **The Architecture of Democracy: Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy**, Ed. Andrew REYNOLDS, Oxford University Press, Oxford, 2002, s. 38; LIJPHART, Arend, “Constitutional Design for Divided Societies”, **Journal of Democracy**, Y. 2004, C. 15, S. 2, s. 96-97.

¹⁰ SAMUELS, Kirsti / WYETH, Vanessa Hawkins, **State-building and Constitutional Design after Conflict**, International Peace Academy, New York, 2006, s. 1.

¹¹ CHOUDHRY, Sujit, “Bridging Comparative Politics and Comparative Constitutional Law: Constitutional Design in Divided Societies”, **Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?**, Ed. Sujit CHOUDHRY, Oxford University Press, Oxford, 2008, s. 5.

¹² CHOUDHRY, s. 5-6.

gelmektedir. Bölünmüş toplumlarda bir çatışma tarihinin varlığı veya ortak bir paylaşımın yokluğundan anayasalar genellikle ortak bir siyasal kimliğin inşası için temel araçlardır. Anayasa, bir dereceye kadar, farklı etno-kültürel grupların üyeleri arasında ortak karar almak için kurumsal alanlar yaratarak ortak bir siyasal kimliğin gelişimini sağlayabilmektedir.¹³ Etno-kültürel grupların paylaştıkları ortak bir kimliğin olmadığı, devletin temel değerlerine ve normlarına ilişkin bir uzlaşımın bulunmadığı bölünmüş toplumlarda barış, istikrar ve demokrasinin inşası üzerinde hem anayasal model tercihi hem de anayasa yapım yöntemi etkili olabilmektedir.

Bölünmüş toplumlarda anayasa yapım süreci, çatışma çözümü ve barış için fırsatlar içerdiği gibi riskler de taşımaktadır. Anayasa yapım süreci, esas olarak devletin uzun vadeli barış ve istikrarına odaklanırken, çatışma çözümünün ve barış inşasının daha acil ve kısa vadeli nedenlerine de yardımcı olabilir. Ancak tam tersi bir kulvarda da işleyebilir. Yanlış tasarlanmış bir anayasa yapma süreci, ümit vaat eden proto-demokratik koşullar sunan ülkelerde bile istikrarlı demokrasi beklentilerine zarar verebilir.¹⁴ Yeni bir anayasanın yazılması, bölünmüş toplumlardaki gibi kimlik sorunlarının çözülmemiş olduğu toplumlarda sıklıkla kimlikle ilgili temel soruları gündeme getirir. Ülkelerin yakın geçmişte otoriterlikten veya şiddetten uzaklaşan siyasi geçişlerin ardından anayasa taslağı hazırladığı durumlarda risk daha da artmaktadır. Bu durum Arap ülkelerindeki başkaldırılarından sonra olduğu gibi rakip vizyonların bir savaş ve çatışmasına dönüşebilir.¹⁵

A. Anayasa Yapım Süreci

Yoğun dahili uyuşmazlık ve çatışma şartlarında, anayasa yapım tartışmaları özellikle ortak köprülerden ziyade farklılıklara odaklandığında politik bir çatışma riskini taşımaktadır.¹⁶ Diğer bir ifadeyle bu tür koşullarda şekli bir anayasa yapmak, potansiyel siyasi istikrarı ve demokratikleşmeyi ilerletmekten ziyade durdurma riskini taşıyan yüksek bahisli bir oyundur. Kısaca kutuplaşmanın olduğu ortamlarda, devletin kimliğinin belirlendiği anayasa hazırlama süreci, birçok siyasi kriz riskini barındırdığından özel yöntemler gerektirmektedir.¹⁷

¹³ CHOUDHRY, s. 6.

¹⁴ BENOMAR, Jamal, "Constitution-Making After Conflict: Lessons for Iraq", *Journal of Democracy*, Y. 2004, C. 15, S. 2, s. 82.

¹⁵ BALI, Ash / LERNER, Hanna, "Constitutional Design Without Constitutional Moments: Lessons from Religiously Divided Societies", *Cornell International Law Journal*, Y. 2016, C. 49, S. 2, s. 228.

¹⁶ LERNER, Hanna, *Making Constitutions in Deeply Divided Societies*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 33.

¹⁷ LERNER, Hanna, "Constitution-writing in deeply divided societies: the incrementalist approach", *Nations and Nationalism*, Y. 2010, C. 16, S. 1, s. 68-69.

Bölünmüş toplumlarda geleneksel anayasa yapım yönteminden ziyade süreç odaklı bir anayasa yapım yönteminin daha işlevsel olduğu düşünülmektedir. Burada anayasa yapımı, bir süreç, devam eden bir görüşme veya çatışma ve bölünme ortasında müzakere için bir oturum olarak değerlendirilmektedir.¹⁸ Anayasal süreç, çeşitli çıkar grupları arasında meydana gelecek etkileşimleri, genellikle anayasa kabul edildikten sonra da uzun süre devam edecek şekilde yapılandırır. Sürecin kendisinin besleyebileceği yeni meselelerin ve yeni bilinçli veya seferber olmuş grupların ortaya çıkmasına bir pencere açmak tutmak önemlidir. Uzun vadeli barış inşası ve demokrasi için, mümkün ise anayasa müzakerelerinin, barış görüşmelerinden ayrı tutulması ve sonrasına bırakılması önerilmektedir.¹⁹ Çünkü devam eden çatışma ve şiddet bağlamında çatışan gruplar arasında yüksek düzeyde güvensizlik ve temassızlık söz konusu olur. Çatışma sonrasında ise, genellikle tutkular daha azalmış ve gruplar arasındaki temas ve güven artmış olduğundan anayasa yapımcılarının uzun vadeli barış ve demokrasi için anayasalarla ilişkilendirilen daha geniş amaçlara hizmet eden bir belge oluşturmaları daha mümkün hale gelir.²⁰ Diğer yandan bölünmüş toplumlarda anayasal tasarım, genellikle çatışma çözümünün ve barış sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Dolayısıyla anayasanın tamamı olmasa da, bazı konuları çatışma sonrası bir döneme bırakılması mümkündür.

Bölünmüş toplumlarda anayasa yapım süreci için işlevsel bir anayasa yapım yaklaşımı olarak “aşamalı anayasa yapım yaklaşımı” (incrementalist approach to constitution-making) önerilmektedir. Esasen çatışmayı önleme ve erteleme stratejisi olan bu yöntem, kısa vadede çözülmesi mümkün olmayan ve çatışmayı kızıştırma potansiyeli olan sorunların “olağan siyasi süreçlere” bırakılmasını öngörmektedir. Aşamalı anayasa yapım stratejisi, üzerinde uzlaşılmayan temel meselelere yönelik kesin hükümlerden ve çözümlerden kaçınmak - erteleme yöntemi-, anayasada muğlak ve müphem ve de birbiriyle çelişik ifadeler kullanmak ve bu meselelerin çözümünü geleceğe erteleyerek anayasa yapımı sonrası normal siyasi ve yasal süreçlere bırakmaktır.²¹ Bu çerçevede, aşamalı anayasa yapımı yaklaşımının dayanağını oluşturan dört ilke bulunmaktadır: Anti-çoğunlukçuluk; anayasa yapımında devrimci olmayan yaklaşım; biz bö-

¹⁸ HART, Vivien, “Constitution-Making and the Transformation of Conflict”, *Peace & Change*, Y. 2001, C. 26, S. 2, s. 153-154.

¹⁹ BENOMAR, s. 82-83.

²⁰ WIDNER, *Constitution Writing in Post-conflict Settings*, s. 1533-1534.

²¹ LERNER, *Making Constitutions in Deeply Divided Societies*, s. 39-40.

lünmüş insanlar (var olan anlaşmazlıkların temsili); kararların anayasal alandan siyasal alana aktarılması.²²

Anayasa yapım sürecinin katılımcı ve kapsayıcı bir yöntem ile yürütülmesinin anayasal meşruiyeti ve istikrarı olumlu biçimde etkilediği genel olarak kabul edilmektedir. Katılımcı bir yöntem ile anayasa yapma sürecinin benimsenmesi, bölünmüş toplumlarda çatışmaya yol açan konular için bir müzakere formu ve barış inşasında gerekli olan toplumsal diyalog için bir fırsat olarak işlev görebilir. Ayrıca halkın demokratik eğitimine yol açabilir, toplumsal diyalog yoluyla bir iyileşme ve uzlaşma sürecini başlatabilir ve devletin geleceğine ilişkin yeni bir uzlaşma vizyonu oluşturabilir.²³ Katılımcı bir anayasal sürecin anayasal başarı için gerekli olduğu şeklindeki iddialar, henüz tam kanıtlanmış değildir. 194 çatışma sonrası anayasa üzerine yakın tarihli bir araştırma, anayasaların hazırlanmasına katılım derecelerindeki farklılıkların, dünyanın bazı bölgelerinde onay sonrası şiddet seviyeleri üzerinde büyük bir etkisi olmadığını, diğer bazı bölgelerde ise etkisi olduğunu belirtmektedir.²⁴ Esasen bu analiz, katılımcılığın bağlamsal bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Anayasanın uygulanmasında başarının belirleyicisi olmamasına karşın katılımcı bir süreç, oluşturduğu diyalog ve müzakere formu ile siyasi geçişe önemli şekillerde katkı sağlayabilir. Ancak katılımcı ve kapsayıcı süreçler nüfusun daha geniş çıkarlarının anayasalarda temsiliyi sağlamakla birlikte, aynı zamanda anayasal süreci baltalayarak tepki gösteren yönetici seçkinler için bir tehdit de oluşturabilir. Dolayısıyla halkın katılımı ile güçlü seçkinlerin ve aktörlerin katılımı için teşvikler yaratmaya yönelik karşıt gerekliliklerin uzlaştırılması gerekmektedir.²⁵ Bu noktada katılımcılığın ve kapsayıcılığın bölünmüş toplumlar için esas önemi, kayda değer bütün etno-kültürel toplulukları veya onların temsilcilerini ne denli içerdiği konusunda ortaya çıkmaktadır.

Çatışmanın sona erdirilmesi ve barışın inşası amacıyla bütün tarafların temsili ve karar vermede pay sahibi olmasını güvence altına alan bir yaklaşımın anayasaya yansması gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım doğal olarak anayasal model tercihini ve anayasanın içeriğini de belirlemektedir. Başka bir anlatımla, bölünmüş toplumlarda istikrarlı bir barış ve demokrasi için hem anayasa yapım sürecinin hem de anayasal içeriğin etno-kültürel toplulukları kapsamı gerek-

²² LERNER, *Making Constitutions in Deeply Divided Societies*, s. 39-40; LERNER, *Constitution-writing in deeply divided societies*, s. 79-82.

²³ SAMUELS, s. 667.

²⁴ Bu konuda Bkz. WIDNER, Jennifer, "Constitution writing and conflict resolution", *The Round Table*, Y. 2005, C. 94, S. 381, s. 507 vd.

²⁵ SAMUELS / WYETH, s. 3.

mektedir. Barış, istikrar ve demokrasi için anayasa yapım süreci önemli olmakla birlikte, tercih edilen anayasal model ve anayasanın temel ilkeleri söz konusu amaçların uzun vadede sürdürülmesi için çok daha önem arz etmektedir.

B. Anayasal Model Tercih

Anayasal modele veya anayasanın içeriğini belirleyen temel ilkelere yönelik tercihler, bölünmüş toplumlarda çatışma çözümünde çok önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü birçok durumda anayasa yapımı ile barış antlaşması iç içe geçmekte ve çatışma çözüm sürecinin bir parçası olarak ele alınmaktadır.²⁶ Çatışmalı toplumlarda veya çatışma sonrası bölünmüş toplumlarda barış inşa etme sürecinin bir parçası olarak görülen anayasanın nasıl bir yaklaşım ile oluşturulacağı ve temel ilkelerinin neler olacağı konusu, meselenin en önemli noktasını oluşturmaktadır.

Klasik anayasacılık perspektifiyle oluşturulan anayasal düzenlemenin bölünmüş toplumlardaki çatışma sorunlarının üstesinde gelip gelemeyeceği konusunda yoğun tartışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda, bölünmüş toplumlar için standart liberal anayasal mekanizmalar minimum değerler olarak kabul edilmekle birlikte; bu değerlerin ötesinde yasal çoğulculuk, federalizm, ortaklıkçılık (consociationalism) gibi asimilasyonu reddeden ve kültürel farklılıkları kamusal alanda açıkça eşit bir şekilde tanıyan politikalar önerilmektedir.²⁷ Çünkü anayasacılık haddi zatında kültürel homojenliğin devletin ve siyasetin niteliği haline gelmesini önlememektedir.²⁸ Anayasacılığın ilkeleri, iktidarın sınırlandırılması ve bireysel hakların korunması için çok önemli işlevlere sahiptir. Ancak bu ilkeler, bölünmüş toplumlardaki çatışmanın temel meselesi haline gelen etnik, dinsel, dinsel/mezhepsel veya ulusal farklılıklar konusunda yetersiz kalabilmektedir. Hatta klasik anayasacılık perspektifine dayanan anayasal düzenlemeler, bazen etno-kültürel alt toplulukların daha geniş ve “makbul” olan siyasi topluluğa (ulusa) asimile edilmesine yönelik bir araç olarak da kullanılmış ve bizatihi çatışma nedeni de olabilmektedir. Çünkü bir anayasa vatandaşlık için temel nitelik olarak sadece bir etnisiteyi, bir dili, bir dini veya bir ulusu şart koşabilir. Anayasada bazı kimlikler diğer kimliklerin rağmına güçlendirilebilir.²⁹ Ezcümle, bö-

²⁶ SAMUELS / WYETH, s. 5.

²⁷ CHOUDHRY, s. 4.

²⁸ O’LEARY, Branden, “Power Sharing in Deeply Divided Places: An Advocate’s Introduction”, **Power Sharing in Deeply Divided Places**, Ed. Joanne MCEVOY / Brendan O’LEARY, University of Pennsylvania Press, Philadelphia/Pennsylvania, 2013, s. 10.

²⁹ O’LEARY, Power Sharing in Deeply Divided Places: An Advocate’s Introduction, s. 8-9.

lünmüş toplumlarda barış, demokrasi ve istikrar için tercih edilecek anayasal model, klasik liberal anayasacılığın ötesinde yeni bir paradigmaya dayanması gerekmektedir.

Klasik anayasal demokrasinin gereği yapılacak seçimlerde muhalefetin bir gün iktidar olabileceğine yönelik varsayımı, bölünmüş toplumlarda işlememektedir. Bölünmüş toplumlarda klasik demokrasinin yarışmacı siyaseti, ortalama bir seçmen için normal bir seçim yarışını ifade etmemektedir. Çünkü bu tür toplumlarda seçmen davranışını etkileyen en önemli faktör, topluluk mensubiyetidir. Etno-kültürel kimliklere dayalı politik partiler egemen konumdadırlar. Bireyler de mensup oldukları grupların partilerini desteklemektedir.³⁰ Horowitz'ın de işaret ettiği gibi, böyle bir seçim bu tür toplumlarda bir seçimden ziyade bir nüfus sayımıdır.³¹ Bu şartlarda yapılan seçimler periyodik olarak azınlık gruplarının iktidardan dışlanmasına ve buna bağlı olarak toplumsal kutuplaşmaya ve çatışmaya neden olabilir.

Etno-kültürel kimlikler ekseninde meydana gelen her bir toplumsal bölünmüşlüğün ve çatışmanın kendine özgü şartlarda meydana gelmesi ve “biricik” olması, bütün bölünmüş toplumlar için çözüm olacak ortak bir anayasal modelin bulunmadığına işaret etmektedir. Ayrıca, bu çerçevede geliştirilen anayasal ve kurumsal düzenlemeler de kısa vadede bütün çatışmaları çözebilecek, bölünmüş toplumların her derdini giderecek ve bu özelliklere sahip bütün ülkelerin sağlam bir demokrasi kurmasını sağlayacak etkinliğe sahip olmayabilir.³² Bu şartlarla birlikte; bölünmüş toplumlarda barış, istikrar ve demokrasinin sağlanması konusunda bazı anayasal düzenlemelerin ve modellerin diğerlerine nazaran daha işlevsel oldukları da kabul edilmektedir. Yani toplumların özgün koşullarına uyarlanabilecek esnekliğe sahip ortak anayasal çözümler geliştirmek mümkündür. Çünkü etno-kültürel çatışmaların ve bölünmüş toplumların birçok ortak özelliği de bulunmaktadır.

Etnik, dilsel, dinsel/mezhepsel ve ulusal gruplar arasında güç paylaşım (power-sharing) mekanizmaları düzenleyerek bölünmüş toplumlarda barış, demokrasi ve istikrarı sağlayamaya yönelik seçenekler arasında en öne çıkan model, ortaklıkçı demokrasidir (consociational democracy). Ortaklıkçılık, “*etnik olarak bölünmüş toplumları yönetmenin başat modellerinden*” biri olarak gü-

³⁰ CHOUDHRY, s. 17.

³¹ HOROWITZ, Donald L., “Ethnic Conflict Management for Policymakers”, **Conflict and Peacemaking in Multiethnic Societies**, Ed. Joseph V. Montville, Lexington Books, Pennsylvania, 1990, s. 116.

³² BELMONT / MAINWARING / REYNOLDS, s. 3.

nümüzde kabul görmektedir.³³ Ortaklıkçılık taraftarları, “*ortaklıkçı demokrasinin, derince bölünmüş toplumlar için demokrasinin sadece en iyi formu değil, aynı zamanda derince bölünmüş ülkelerin çoğu için uygulanabilir tek çözüm*” olduğunu savunmaktadırlar.³⁴ Lijphart, ortaklıkçılığın birbirinden bağımsız farklı zamanlardaki ve yerlerdeki birçok uygulamasını delil göstererek ortaklıkçılığı “*gerçek veya potansiyel sivil çatışma durumunda yapılacak en rasyonel seçim*” olarak nitelirmektedir.³⁵ Ortaklıkçı teoriyle özdeşleştirilen Lijphart, bölünmüş toplumlarda tercihin ya “*ortaklıkçı demokrasi ya da hiç demokrasi olmayan*”³⁶ iki seçenek arasında olduğunu ileri sürmektedir.

Lijphart’ın belirttiği gibi, “*bölünmüş toplumlarda başarılı bir demokratik yönetimin kurulması iki temel unsuru gerektirmektedir: İktidar/güç paylaşımı ve grup özerkliği. Güç/iktidar paylaşımı, bütün önemli toplum gruplarının temsilcilerinin siyasal karar alma sürecine özellikle yürütme düzeyinde katılmaları anlamına gelmektedir; grup özerkliği ise bu grupların, özellikle eğitim ve kültür alanlarında kendi iç işlerini yönetecek yetkiye sahip olmalarını ifade etmektedir.*”³⁷ Bu iki unsur, ortaklıkçı demokrasinin temel iki niteliğini ifade eden unsurlardır.

Ortaklıkçı demokrasinin veya güç-paylaşım modelinin temel nitelikleri iki unsurla sınırlı değildir. Birbiriyle ilintili temel dört ilkesi ve unsuru bulunmaktadır: Bütün önemli grupların siyasal karar alma mekanizmalarına, özellikle de yürütmeye dahil edildiği *yürütmede güç-paylaşımı* (executive power-sharing) veya *büyük koalisyon*; siyasal temsilde, kamu istihdamında ve mali kaynakların tahsis edilmesinde toplumdaki grupların genel büyüklükleriyle orantılı bir şekilde temsil edilmesi ve faydalanması olan *orantılılık* (proportionality); toplulukların kendi iç işlerinde (özellikle kültür ve eğitim alanlarında) yetkili oldukları *özerklik*; gruplar için hayati öneme sahip temel konularda yapılacak yasal değişikliklerde grupların *veto* yetkisi.³⁸ Ortaklıkçılığın temel ilkeleri, bölünmüş toplumlarda iktidarı alt gruplar arasında orantısız paylaştırarak gruplar arası güven, barış, demokrasi ve istikrarı sağlamayı hedeflemektedir.

³³ TAYLOR, Rupert, “Introduction: The Promise of Consociational Theory”, **Consociational Theory: McGarry and O’Leary and Northern Ireland**, Ed. Rupert TAYLOR, Routledge, 2009, s. 1.

³⁴ LIJPHART, The Wave of Power-Sharing Democracy, s. 37; LIJPHART, Arend, **Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration**, Yale University Press, London, 1977, s. 48.

³⁵ LIJPHART, Arend, **Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice**, Routledge, Abingdon/OX, 2008, s. 278.

³⁶ LIJPHART, Arend, **Power-Sharing in South Africa**, University of California Press, Oakland/California, 1985, s. 109.

³⁷ LIJPHART, Constitutional Design for Divided Societies, s. 97.

³⁸ LIJPHART, **Democracy in Plural Societies**, s. 25-44; SISK, Timothy D, **Power Sharing and International Mediation in Ethnic Conflicts**, United States Institute of Peace, Washington, DC, 1996, s. 36-38.

Bölünmüş toplumlarda barış ve demokrasiyi hedefleyen ortaklıkçı güç paylaşım sisteminin temel ilkelerinin anlam kazanması, çeşitli anayasal tercihleri beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda bölünmüş toplumlarda toplulukları temsil eden siyasi partileri kapsama olanağından dolayı *yürütmede güç-paylaşım* (executive power-sharing) ilkesinin gerçekleşmesine en elverişli hükümet sistemi parlamenter sistem olduğu düşünülmektedir.³⁹ Ancak parlamenter sistem yerine farklı etno-kültürel grupların temsilcilerini -İsviçre Federal Konsey'i gibi- içeren kolektif bir başkanlık sistemi de, yürütmede güç-paylaşım ilkesinin gerçekleşmesine elverişli olabilir.⁴⁰ Esasen hem parlamenter sistem hem de kolektif bir başkanlık sistemi, iktidarın alt topluluklar arasında paylaşılmasına elverişlidir.⁴¹ Önemli olan nokta, iktidarın bir biçimde alt topluluklar arasında paylaşılmasının gerçekleşmesidir.

Bölünmüş toplumlarda öne çıkan önemli bir anayasal tercih ise, seçim sistemi ile ilgilidir. Seçim sistemi, politikleşmiş etno-kültürel grupların veya etnik olmayan ya da etnik üstü politik grupların orantılı olarak parlamentoda temsil edilmesi ile ilgilidir. Böyle bir temsiliyeti sağlayacak en iyi seçim sisteminin nispi temsil seçim sistemi olduğu konusunda pek bir ihtilaf bulunmamaktadır.⁴² Çoğunluk seçim sistemleri (majoritarian electoral systems), bölünmüş toplumlarda azınlık gruplarının yetersiz temsil edilmelerine neden olduğundan uzlaşıdan ziyade çatışma nedeni olabilirler.

Bölünmüş toplumlarda orantılılık ilkesinin anayasal olarak parlamento ve kabinenin yanı sıra, kamu istihdamında, yüksek yargıda, polis ve ordu gibi kamu hayatının diğer alanlarında da sağlanması gerekmektedir. Ancak bunun çok katı bir biçimde olması gerekmemektedir. Anayasada, orantılılık ilkesinin sağlanacağı lehine bir hükmün bulunması yeterlidir.⁴³

³⁹ LIJPHART, **Thinking About Democracy**, s. 80-81; LIJPHART, *The Wave of Power-Sharing Democracy*, s. 49.

⁴⁰ O'LEARY, Branden, "Power Sharing: An Advocate's Conclusion", **Power Sharing in Deeply Divided Places**, Ed. Joanne MCEVOY / Brendan O'LEARY, University of Pennsylvania Press, Philadelphia/Pennsylvania, 2013, s. 389.

⁴¹ SCHNECKENER, Ulrich, "Making Power-Sharing Work: Lessons from Successes and Failures in Ethnic Conflict Regulation", **Journal of Peace Research**, Y. 2002, C. 39, S. 2, s. 219-220.

⁴² LIJPHART, *Constitutional Design for Divided Societies*, s. 100-101; LIJPHART, *The Wave of Power-Sharing Democracy*, 52-53; MCGARRY, John / O'LEARY, Brendan / SIMEON, Richard, "Integration or Accommodation? The Enduring Debate in Conflict Regulation", **Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?**, Ed. Sujit CHOUDHRY, Oxford University Press, Oxford, 2008, s. 59; MCCULLOCH, Allison, **Power-Sharing and Political Stability in Deeply Divided Societies**, Routledge, 2014, s. 13.

⁴³ LIJPHART, *Constitutional Design for Divided Societies*, s. 105-106; LIJPHART, **Thinking About Democracy**, s. 84.

Bölünmüş toplumlarda anayasal tercih için öne çıkan ilkelere bir diğeri, münhasıran kendileriyle ilgili konularda etno-kültürel gruplara egemenlik yetkisi veren özerklik ilkesidir.⁴⁴ Etno-kültürel gruplar veya azınlıklar coğrafi olarak belirli bir bölgede kümelenmişlerse, bölgesel özerklik veya bu grupların sınırlarıyla özdeş olacak bir federal sistem en iyi sistem olacaktır. Ancak bu gruplar coğrafi açıdan dağınık olduklarında özerklik, bölgesel olmayan (non-territorial) bir biçimde düzenlenebilir.⁴⁵ “Kültürel özerklik” olarak da bilinen bu özerklik, “nerede ikamet ettiklerine bakmaksızın eğitim ve kültür gibi kendi özel alanlarıyla ilgili konularda”⁴⁶ toplumsal grupları yetkili kılmaktadır. Bölünmüş toplumdaki alt toplulukların coğrafi konumları ve demografik yapılarına bağlı olarak her iki özerklik modeli birlikte de anayasal olarak düzenlenebilir. Her iki özerklik modeli birlikte düzenlendiğinde azınlık gruplarının hakları daha sağlam bir güvenceye kavuşmuş olacaktır. Böyle bir anayasal tercih barış ve demokrasi için daha sağlam bir zemin oluşturacaktır.

Bölünmüş toplumlarda uzlaşma sağlayacak bir diğere anayasal düzenleme ise, azınlık vetosudur. Azınlık vetosu, azınlıklara temel “hayati meseleleri söz konusu olduğunda dışlanmayacaklarının bir güvencesini”⁴⁷ vererek azınlıkların korkusunu gidermektedir. Böylelikle kendilerini güven içinde hissedecek azınlıkların çoğunluk ile uzlaşma ve barış içinde yaşamaları daha mümkün hale gelmektedir.

Ortaklıkçı güç paylaşım sistemi, bölünmüş toplumlarda bir çatışma çözüm stratejisi ve anayasal model olarak geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Rupert Taylor, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaklıkçılığın yirmi dokuz “güçlü örneğini” listelemiştir.⁴⁸ Günümüzde Bosna-Hersek, Kuzey İrlanda, Lübnan, Irak, Güney Tirol gibi birçok bölünmüş toplumda anayasal düzenlemeler, ortaklıkçı demokrasi ilkelerine dayanmaktadır. Bu örnek uygulamalar ortaklıkçı demokrasinin “tek beden” olarak uygulanmadığını, esnek bir yapıda olduğunu ve muhtelif toplumsal bağlamlarda çeşitlenebildiğini göstermektedir.

Bölünmüş toplumlarda ortaklıkçı demokrasiye dayalı bir anayasal sistemde iktidara ortak olacak grupların münhasıran etno-kültürel gruplar olması zorunlu

⁴⁴ LIJPHART, *Democracy in Plural Societies*, s. 41.

⁴⁵ LIJPHART, *Constitutional Design for Divided Societies*, s. 104.

⁴⁶ MCCULLOCH, s. 16.

⁴⁷ LIJPHART, Arend, “Majority Rule versus Democracy in Deeply Divided Societies”, *Politikon*, Y. 1977, C. 4, S. 2, s. 118.

⁴⁸ TAYLOR, s. 6.

değildir. Başka bir anlatımla, anayasal düzenleme “*grupları etnik köken ve din gibi doğuştan edinilen kıstaslara göre tanzim eden*” korporatif ortaklıkçı olmak zorunda değildir. Aksine; anayasanın “*ister etnik ister dini gruplara veya ister alt-grup ya da trans-grup kimliklerine dayalı olsun demokratik seçimlerde ortaya çıkan her türlü belirgin politik kimliğin karşılığını vermekte*” olan liberal ortaklıkçılığa dayanması gerekmektedir.⁴⁹ Böyle bir anayasal tercih, daha önceden var olan ve çatışmanın sertleşmesine neden olan etnik kimlikleri daha da güçlendirdiği ve kurumsallaştırdığı ve böylece elitlerin ılımlılığı için teşvikleri azalttığı şeklindeki geleneksel ortaklıkçılığa yönelik eleştirileri de gidermiş olacaktır.⁵⁰

Ortaklıkçı demokrasiye dayalı bir anayasal model, elitlerin işbirliğine dayanmaktadır.⁵¹ Başka bir anlatımla siyasi elitlerin gösterecekleri uzlaşa ve irade ile böyle bir anayasal sistem inşa edilebilir ve sürdürülebilir. Dolayısıyla belirginleşen toplulukların temsilcilerinin kapsamlı katılımı, bu sistemin hem inşa edilmesi hem de sürdürülmesi konusunda başarı şansını artıracaktır.

Bölünmüş toplumlarda demokrasi, barış ve istikrarın inşasına yönelik en rasyonel anayasal tercihin ortaklıkçı demokrasi olması, ortaklıkçılığın “kusursuz” olduğu veya her derde deva bir reçete olduğu ya da kolay uygulanabilen bir model olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak ortaklıkçı demokrasinin ilke ve unsurlarını içermeyen herhangi bir anayasal tercihin bölünmüş toplumlarda barış ve demokrasi inşa etme şansı pek olası değildir. Ezcümle, çatışmalı ve bölünmüş her bir toplumun “özgün” şartları çerçevesinde ortaklıkçı güç paylaşım sisteminin unsurlarını içeren bir anayasal tasarım, en iyi çözüm olacaktır.

On yıldan fazla bir süredir etno-mezhepsel hatlar üzerinden çatışan ve derin bir biçimde bölünmüş bir yer ve toplum olarak Suriye’de de demokrasi, barış ve istikrar inşası ancak ortaklıkçılık sisteminin unsurlarını içeren bir anayasal sistem ile mümkün olabilecektir. Diğer bir ifadeyle, ortaklıkçı güç paylaşım sisteminin unsurlarını tamamen dışlayan bir anayasal tasarımın Suriye’de demokrasi, barış ve istikrar üretme konusunda başarılı olma olasılığı zor görünmektedir.

⁴⁹ MCGARRY, John / O’LEARY, Brendan, “Iraq’s Constitution of 2005: Liberal Consociation as Political Prescription”, *International Journal of Constitutional Law*, Y. 2007, C. 5, S. 4, s. 675.

⁵⁰ WOLFF, Stefan, “Post-Conflict State Building: The Debate on Institutional Choice”, *Third World Quarterly*, Y. 2011, C. 32, S. 10, s. 1783.

⁵¹ LIJPHART, *Democracy in Plural Societies*, s. 1.

II. SURIYE’DEKİ ÇATIŞMALARIN GENEL NİTELİKLERİ, TARİHSEL KÖKENLERİ VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

A. Suriye’deki Çatışmaların Genel Nitelikleri

Suriye’de 2011’den beri etno-mezhepsel hatlar üzerinden devam eden bir iç savaş ve çatışma yaşanmaktadır. Yakın tarihin en acımasız iç savaşlarından biri olan bu savaşta, net rakamlar ifade edilememekle birlikte, tahmini olarak yarım milyondan fazla insanın öldüğü⁵² ve 13 milyondan fazla insanın da zorla yerinden edilmiş olduğu belirtilmektedir.⁵³ Yani Suriye’deki nüfusun yarısından fazlası zora dayalı bir biçimde yerinden olmuştur. Bu rakamlar, savaş öncesi nüfusu 22 milyon civarı⁵⁴ olan bir ülkede nerdeyse herkesin -bir şekilde- bu çatışmalardan etkilendiğini göstermektedir. Suriye’de on yıldan fazla bir süredir devam eden bu savaş, meydana getirdiği felaket ve zayıatlar ile Suriye’nin nüfusunu ve demografik yapısını da değiştirmiştir.

Suriye, birçok etno-dinsel ve mezhepsel topluluğu bünyesinde barındıran mozaik bir ülkedir. Suriye nüfusunu oluşturan etno-dinsel ana gruplar içinde Sünni, Alevi, Şii, Hristiyan (Ortodoks çoğunluğun yanı sıra diğer mezhepler), Kürt, Dürzi, Asuri, Ermeni, Türkmen’ler sayılabilir. Resmi rakamlar bulunmadığından ve her kimliğin kendini eşit koşullarda özgür bir biçimde ifade etme imkanı olmadığından dolayı devlet altı bu etno-dinsel grupların oranları net olarak bilinmemektedir. Ancak bu grupların nüfusları hakkındaki istatistikler, aşağı yukarı örtüşmekte ve kesin olmamakla birlikte bir oran vermektedir. Savaş öncesi Suriye’nin nüfusu kabaca %60-65 Arap Sünni, %9-15 Kürt (az sayıda Kürt Ezidi ve Kürt Aleviler bulunmakla birlikte, tamamına yakını Sünni), %10-12 Arap Alevi, %5-9 Ortodoks Hristiyanlar, %3-3.2 Arap Dürzi, %1-1.5 Süryani, %1-2 Ermeni, %1-2 Arap İsmaili, %1-2 Türkmen, %1 Çerkes, Yahudi

⁵² Böyle uzun sürmüş karmaşık bir iç savaştaki ölüm sayısının net olarak tespit edilmesi pek kolay değildir. Ancak çeşitli organizasyonlar tarafından tespit edilen minimum ölen kişi sayısı 350.000 ile 610.000 rakamı arasındadır. BBC News, “Syria War: UN Calculates New Death Toll”, **BBC News**, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-58664859>, E.T. 07.12.2022; SOHR, “Syrian Revolution 11 years on | SOHR documents by names nearly 161,000 civilian deaths, including 40,500 children and women”, **The Syrian Observatory for Human Rights**, (Çevrimiçi) <https://www.syriahr.com/en/243125/>, E.T. 07.12.2022.

⁵³ UNHCR, “UNHCR Global Trends 2019”, **unhcr.org**, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5ee200e37/unhcr-global-trends-2019.html>, E.T. 05.12. 2022; UNHCR, “Global Trends Report 2021”, **unhcr.org**, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/62a9d1494/global-trends-report-2021>, E.T. 05.12.2022.

⁵⁴ The World Bank, “Population, total - Syrian Arab Republic”, **The World Bank Data**, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=SY>, E.T. 19.11.2022.

ve diğerlerinden oluşmaktaydı.⁵⁵ Bu toplulukların nüfus oranları ve coğrafi ve bölgesel dağılımları, etno-mezhepsel hatlar üzerinden devam etmekte olan çatışmaların anlaşılması ve buna bağlı olarak sunulacak çözüm reçetesinin belirlenmesi için çok önemli noktaldır.

Suriye'deki toplulukların coğrafi konumları ve bölgesel dağılımları keskin ve net sınırlara sahip değildir ve hiçbir bölgede “mutlak bir homojenlik” görülmemektedir. Ancak bu topluluklardan bazılarının belirli bazı bölgelerde yoğunlaştıkları ve çoğunluk konumunda oldukları gayet açıktır. Küçük topluluklar genellikle daha dağınık bir durumda veya küçük yerel lokasyonlar dışında herhangi bir bölgede çoğunluğu teşkil etmez iken, büyük topluluklar coğrafik olarak belirli bölgelerde kümelenmiş ve çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Bu çoğunluk bazı bölgelerde mutlak diğer bazı bölgelerde daha nispi bir çoğunluk olabilmektedir. Başkent Şam gibi büyükşehirlerde durum biraz daha farklı olup grupların dağılımı daha mahalli düzeyde olabilmektedir. Ülke genelinde ise, Kürtler Suriye'nin kuzeyinde, Aleviler Suriye'nin deniz ile tek sınırı olan batı bölgesinde, Dürziler Suriye'nin güneyindeki Süveyda bölgesinde, ülke genelinde çoğunluk olan Sünniler de daha geniş bir coğrafya olan Suriye'nin orta ve doğu bölgelerinde çoğunluk konumundadırlar.⁵⁶ Diğer jeopolitik koşulların yanı sıra toplulukların kendi bölgelerinde çoğunluğu oluşturmaları, bu toplulukların - en azından bir kısmının- tarihsel ve günümüzdeki taleplerini şekillendirmiş ve teritoryal bir boyut eklemiştir. Dolayısıyla halihazırdaki çatışmaların bir kısmının odağında teritoryal nitelik yer almaktadır. Ayrıca bu toplulukların çoğunun komşu ülkelerde akraba toplulukları da bulunmaktadır.

Arap Dünyasındaki diğer otokrasilerde başlayan “Arap Baharı”nın etkisiyle Mart 2011'de Suriye'nin Dera şehrinde ilk başta büyük ölçüde sosyoekonomik nedenlerle yapılan protestolar, kısa bir süre içinde yıllarca sürecek bir iç savaşa dönüştü. Suriye'deki savaşın birbiriyle ilintili birçok nedeni bulunmaktadır. Esad ailesi ile özdeşleşen rejimin yıllardan beri uygulamış olduğu baskılar ve

⁵⁵ IZADY, Michael, **Infographs, Maps and Statistics Collection (Columbia University, Gulf 2000 Project: 2006-present)**, (Çevrimiçi) https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Syria_Ethnic_summary_Ig.png, E.T. 20.12.2022; BALANCHE, Fabrice, **Sectarianism in Syria's Civil War, The Washington Institute for Near East Policy**, Washington, DC, 2018, s. 13; DOPPELHOFER, Christoph, “Will Palmyra rise again? - War Crimes against Cultural Heritage and Post-war reconstruction”, **Office of the High Commissioner for Human Rights**, (Çevrimiçi) <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/CulturalRights/DestructionHeritage/NGOS/Ch.Doppelhofer.pdf>, E.T. 21.12.2022; KHALIFA, Mustafa, “The impossible partition of Syria”, **Arab Reform Initiative**, (Çevrimiçi) https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/storage.arab-reform.net/ari/2013/10/02101305/Arab_Reform_Initiative_2013-10_Research_Paper_en_the_impossible_partition_of_syria.pdf, E.T. 15.11.2022.

⁵⁶ IZADY; BALANCHE, s. XIII; KHALIFA, s. 13-17.

sosyoekonomik sebepler, çatışmaların önemli nedenlerini oluşturmaktadırlar. Ancak bu nedenler, hikayenin tamamını değil sadece bir kısmını anlatmakta ve savaşın asıl nedenini teşkil etmemektedirler. Çünkü protestoların ilk başladığı ülkelerde de uzun yıllardan beri otoriter rejimlerin uygulamış olduğu baskılar ve sosyoekonomik nedenler bulunmasına karşın, ayaklanmalar Suriye’deki gibi bir iç savaşa dönüşmedi. Suriye’yi diğerlerinden farklılaştıran ve özgün kılan onun etno-mezhepsel yapısı ve bu yapıya dayalı uygulamış olduğu politikalarıdır. Protestolar, zemini hazır olan etno-mezhepsel çatışmaların başlaması için bir kıvılcım görevi görmüştür. Diğer sosyoekonomik nedenler etno-mezhepsel çatışmayı destekleyen ve besleyen faktörler olmuştur. Protestoların ve çatışmaların yayılım haritası ve toplulukların bu çatışmadaki pozisyonları, iç savaşın etno-mezhepsel niteliğini net bir biçimde göstermektedir.

Suriye’deki alt topluluklardan hiçbiri, doğal olarak mutlak bir homojenlik arz etmemektedir ve bu toplulukların her bir mensubu aynı siyasi pozisyonu paylaşmamaktadır. Özellikle Suriye toplumunun çoğunluğunu oluşturan (%60-65) Sünni Arap topluluğunun, diğer topluluklara kıyasla çok daha alt gruplara ayrılmış olduğunu ifade etmek mümkündür. Sünni Arap topluluğu, inançlarını yaşayan müminler, inançsızlar, laikler, apolitik tarafsızlar/sessizler, tasavvuf ehli olanlar ve İslam’ın katı yorumlarını empoze eden muhtelif radikal gruplar arasında ayrılmıştır. Sünniler arasındaki bölünme, bölgesel ve kabile ekseninde de söz konusudur.⁵⁷ Dolayısıyla bu iç savaşta, topluluk olarak en az yekpare tutum alan topluluk Sünni Arap topluluğu olmuştur. Bu gerçeklikle birlikte, Suriye’de devlet-altı toplulukların üyelerinin kahir ekserisinin siyasi pozisyonu ve tarafı, örtüşmekte ve ortaklaşmaktadır.

Uzun yıllardan beri rejim üzerinde egemen olan Aleviler, kendi gelecekleri ile rejimin geleceğini bir görerek Esad ve rejimi desteklediler. Alevi topluluğunun geçmişteki deneyimlerinin getirmiş olduğu tarihsel korkular ve rejimin başarılı manipülasyonu, Alevileri yekpare bir biçimde rejimin destekçisi kılmıştır. Aleviler arasında yaygın olan “Esad’ı desteklerseniz, kendinizi desteklersiniz”⁵⁸ sözünün anlamı tam karşılık bulmuştur. Daha önce Esad rejimi aleyhine olan muhalif Alevi figürler, bu çatışmalarda -münferit katılanlar hariç- rejimin karşısındaki gruplara katılmamışlardır. Hülasa, Alevilerin nazarında rejimi desteklemek varoluşsal bir zorunluluk olarak görülmüştür. Nitekim protestolar başladığında, bu protestoların bastırılması için istihbarat servisi ve güvenlik

⁵⁷ BALANCHE, s. 13.

⁵⁸ BALANCHE, s. 118.

güçlerinin yanı sıra Alevi milisler (Shabbiha) de aktif olarak çalıştılar.⁵⁹ Dahası Esad rejimi, Sünnilerin çoğunlukta olduğu bazı kasabalarda protestoları bastırdıktan sonra sivil Alevilere silah gönderdi.⁶⁰ Bu durumlar, protestoların ve çatışmaların mezhepsel niteliğini daha fazla keskinleştirdi.

Çatışmaların oluşturmuş olduğu güvensizlik, Suriye'nin daha önceden var olan etno-dinsel ve mezhepsel bölünmüşlüğüne perçinleyerek insanları keskin bir biçimde mensubu oldukları bu kimliklere sığınmaya itmiştir. Oluşan güvensizlik ve korku -potansiyel bir soykırım korkusu dahil- diğer tarihsel ve siyasal nedenlerin yanı sıra Aleviler ile birlikte diğer azınlıkların da rejimi desteklemesine neden olmuştur. Bu bağlamda Hristiyanlar, Dürziler, Şiiler gibi azınlıklar bu savaşta büyük ölçüde rejimin yanında durmuşlardır.⁶¹ En azından rejim karşıtı olan şiddetli Sünni muhalefete katılmamışlardır. Çatışmaya dönüşmeden önce bile ayaklanmalar, seçilen dil ve sembollerden ötürü bütün azınlık topluluklarını kapsayacak bir nitelikte değildi. Hatta Sünni Arap topluluğu dışındaki grupları dışlayan ve yer yer aşağılayan bir tutum sergileyebiliyorlardı.⁶² Çatışmalar başladıktan sonra rejim karşıtı muhalefetin azınlıklara doğrudan saldırdığı birçok olay da meydana gelmiştir. Bu olaylar, azınlıkları rejimin doğal müttefiki haline getirmiştir.

Rejim karşıtı ayaklanmaların ilk aylarındaki yayılım haritası, devam eden savaşın nedenlerinin ve topluluklar ile bağlantısının anlaşılması açısından çok önemli bir göstergedir. Dera'da başlayan ayaklanmalar, Sünni Arap nüfusun egemen olduğu bölgelere hızla yayılmasına karşın; Dera'ya çok yakın olan büyük ölçüde Dürzilerin egemen olduğu Süveyda bölgesinde kısa süre içerisinde durmuştur. İlk protestolardan sonra Dürzilerin yoğunlukta olduğu bölgede sadece birkaç küçük gösteri yapılmıştır. Dürziler, Sünniler ile eşit derecede kötüleşen ekonomik koşullarına, tarihsel olarak rejim aleyhine ayaklanmalarda bulunmuş olmalarına ve rejim tarafından fiili olarak tahakküm altında tutulmuş olmalarına rağmen, Sünnilerin öncülüğündeki bu ayaklanmaya katılmamışlardır.⁶³ Daha sonra rejim karşıtı isyancıların saldırılarına maruz kaldıkça rejim ile iş birliklerini geliştirerek çeşitli savunma gruplarını oluşturmuşlardır.

⁵⁹ ÜNGÖR, Uğur Ümit, "Shabbiha: Paramilitary groups, mass violence and social polarization in Homs", **Violence: An International Journal**, Y. 2020, C. 1, S. 1, s. 59-79.

⁶⁰ BALANCHE, s. 8.

⁶¹ WIMMEN, Heiko, "The Sectarianization of the Syrian War", **Beyond Sunni and Shia: The Roots of Sectarianism in a Changing Middle East**, Ed. Frederic WEHREY, Oxford University Press, New York, 2018, s. 76.

⁶² WIMMEN, s. 81.

⁶³ BALANCHE, s. 15.

Rejim karşıtı ayaklanmaların esas öncülüğünü yapan grup, çoğunluğu oluşturan Sünni Arap topluluğudur. Sünni Arap topluluğunun içsel yapısından ve rejim tarafından uygulanan politikalardan kaynaklı bölünmüşlüğü, Sünnilerin bir bütün olarak rejim karşısında yer almalarını engellemiştir. Tarihsel süreç içerisinde gelişen siyasi ve sosyoekonomik ilişkilerinden dolayı Sünni Arapların bir kısmının rejimin yanında yer alması, çatışmanın mezhepsel karakterini değiştirmemektedir. Çünkü rejimin karşısındaki ana grupların kahir ekserisi Sünni Araplardan oluşmaktadır. İronik bir biçimde hem Esad rejimi hem de muhalifleri, kapsayıcı olduklarını ve mezhepçi olmadıklarını belirtmektedirler.

Suriye’nin kuzey bölgesinde yoğunlaşan ve o bölgede çoğunluğu oluşturan etnik bir azınlık olan Kürtler ise, çok daha farklı bir arayış içerisine girdiler. Suriye’nin Kürt meselesi, doğası gereği, tarihsel ve siyasal geçmişi ile mezhepsel sorundan farklılaşmakta ve kendi başına bir davayı temsil etmektedir. Yine de yirminci yüzyılın ortalarından beri Suriye’yi yöneten derin baskıcı Arap milliyetçi rejimlerine karşı uzun bir muhalefet geçmişine sahip olan Kürtlerin, Mart 2011’de başlayan ayaklanmaya coşkulu bir katılımı beklenmekteydi. Bu beklentiye karşın; muhtemelen tarihsel deneyimlerinden ve muhalefetin taleplerine karşı duyarsız ve kapsayıcı olmayan tavrından hareketle Kürtler, daha “dikkatli”, “stratejik” ve karmaşık bir tutum geliştirdiler. Çünkü muhalefet de, Kürtlerin mustarip olduğu rejimin Arap milliyetçiliğini büyük ölçüde benimsemekteydi ve Kürtlerin etnik taleplerini “bölücü” veya gereksiz görmekteydi. Ayrıca, Kürtlerin siyaseten talepleri ile muhalefetin talepleri ideolojik ve sistemsel olarak da farklılaşmaktaydı. Diğer muhalefet ile kıyaslandığında nispeten daha iyi örgütlenmiş siyasi bir yapıya sahip olan Kürtler, Sünni Arap muhalefete katılmak yerine, etno-ulusal ve kültürel hakları için Suriye’nin kuzey bölgesinde özerklik mücadelesine giriştiler.⁶⁴ Kendi bölgelerini kontrol etmek için hızlı bir biçimde silahlı gruplar oluşturup Sünni isyancıların bu bölgelere girmesini engellemeye çalıştılar. Bu süreçte rejim, diğer muhalif gruplara karşı uygulamış olduğu sert ve şiddetli saldırılardan farklı olarak Kürtlere daha “hoşgörülü” bir tutum içerisinde oldu.⁶⁵ Kürtler ile rejim arasındaki ilişki, güvene dayalı olmayan ve aynı zamanda şiddete dayalı çatışmalar da içermeyen bir biçimde ilerlemiştir. Esasen ayaklanmanın başından beri ilişki, karşılıklı iş birliğinden ziyade birbirini kullanmaya dayanan bir yapıda olmuştur. Ancak Kürtler ile rejimin

⁶⁴ LOWE, Robert, “The Emergence of Western Kurdistan and the Future of Syria”, **Conflict, Democratization, and the Kurds in the Middle East**, Ed. David ROMANO / Mehmet GURSES, Palgrave Macmillan, New York, 2014, s. 226-227.

⁶⁵ WIMMEN, s. 74-75.

muhalifleri arasındaki ilişki, daha çatışmalı ve keskin olmuştur. Kürt bölgesindeki Sünni Arap aşiretlerinin bir kısmı ile Süryaniler gibi diğer azınlıklar da Kürtler ile birlikte hareket etmişlerdir.

Suriye'deki iç savaş, rejim ve destekçi grupları, rejim karşıtı Sünni Arap grupları ve kendi bölgesel özerkliklerine odaklanmış Kürt grupları şeklinde üç ana eksen üzerinden gelişmiş ve şekillenmiştir. Bu savaşta karmaşık olarak her bir tarafa ulusal, ulusüstü ve uluslararası birçok aktör dahil olmuştur. Çatışmaların devam etmesinden ötürü sahada alan değişimi yaşamaya devam etmekle birlikte Suriye coğrafyası da halihazırda bu üç ekseninde fiilen bölünmüş durumdadır. Çatışmalar boyunca İŞİD gibi ulus-üstü veya ulus-aşırı terörist gruplar da ortaya çıkmış ve zaman zaman coğrafik olarak küçük sayılmayacak alanları kontrol edebilmişlerdir. İŞİD'e karşı yürütülen çok taraflı ve geniş çaplı mücadeleler sonucunda İŞİD'in Suriye'deki bölgesel kontrolü ve yönetimi ortadan kaldırılmıştır. Ancak İŞİD tehdidinin Suriye'de tamamen giderilmediği, aktif ve gizli hücreler ile varlığını sürdürdüğü belirtilmektedir.⁶⁶ İŞİD, uygulamış olduğu barbarlıktan dolayı küresel ölçekte terörist olarak görülmekte ve herhangi bir çözümün parçası olarak kabul edilmemektedir.

Suriye ordusu ve güvenlik güçleri, benzer olayları yaşayan Arap Dünyasındaki diğer ülkelerden farklı olarak çatışmaların başından itibaren Beşar Esad ve rejimini destekleyen temel ulusal aktörlerdir. Suriye ordusunun tarihsel olarak özellikle ordunun üst yönetiminde çok yüksek sayıda Alevi üyeye sahip olması ve mezhepsel açıdan "Alevileşmiş" olmasının bu tutum üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bu durum, Esad rejiminin direnç kaynağını oluşturmaktadır.⁶⁷ Suriye ulusal ordusunun yanı sıra, Esad hükümeti tarafından desteklenen ve üye sayısı binlerce olan Ulusal Savunma Kuvvetleri (the National Defense Forces-NDF) gibi yapılar da rejimin arkasında duran başka aktörlerdir. Suriye'de rejime destek veren ulusötesi aktörler ise, Hizbullah ve Iraklı Şii milis gruplardır.⁶⁸ İran ve Rusya ise, uluslararası aktörler olarak Suriye rejimine alenen destek vermektedir.⁶⁹

⁶⁶ European Asylum Support Office (EASO), **Syria Actors - Country of Origin Information Report**, s. 59-60, (Çevrimiçi) https://coi.euaa.europa.eu/administration/easo/PLib/2019_12_EASO_COI_Report_Syria_Actors.pdf, E.T. 29.12.2022.

⁶⁷ BELLIN, Eva, "Reconsidering the Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Lessons from the Arab Spring", **Comparative Politics**, Y. 2012, C. 44, S. 2, s. 127-149.

⁶⁸ Illinois Library, "The Syrian Conflict: Pro-Assad Forces", **Illinois Library**, (Çevrimiçi) <https://guides.library.illinois.edu/Syria/Pro-Assad>, E.T. 28.11.2022.

⁶⁹ Illinois Library, "The Syrian Conflict: Foreign States", **Illinois Library**, (Çevrimiçi) <https://guides.library.illinois.edu/Syria/Foreign>, E.T. 28.11.2022; EASO, s. 4-11.

Suriye çatışmasındaki ikinci ana eksen olan rejim karşıtı gruplar, esas olarak İslamcı ve İslamcı olmayan şekilde tasnif edilmektedirler. Ulusötesi nitelikte olan Selefi ve cihatçı İslamcı gruplar başta İŞİD, Hay’at Tahrir Al Sham olmak üzere birçok farklı gruptan müteşekkildir. Hem rejimle hem de diğer muhalif gruplarla çatışma halinde olan bu radikal gruplar, meşru görülmemekte ve bunların çoğuna karşı uluslararası düzeyde mücadele yürütülmektedir.⁷⁰ Bir kısım “ılıman” İslami grupları içeren ama İslamcı olarak nitelenmeyen rejim karşıtı aktörler, 2011’de çatışmaların başlarında Suriye ordusundan ayrılan bir kısım askerlerin öncülüğünde kurulan ve zamanla çok çeşitli alt grupların katılımı ile şekillenen Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile Şubat 2014’te Suriye’nin güneyinde kurulan ve çeşitli alt fraksiyonları içinde barındıran Güney Cephesi’nden (The Southern Front) oluşmaktadır. Bu iki grup, genel olarak uluslararası düzeyde terörist olarak değerlendirilmedikleri için rejim karşıtı olan uluslararası aktörler olarak Türkiye, ABD, Birleşik Krallık, Suudi Arabistan, Katar, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri gibi birçok devlet tarafından desteklenebilmektedir.⁷¹ Bu gruplar da asıl hedefleri olan Suriye rejimi ile çatışmanın yanı sıra üstünlük sağlamak için birbirleriyle ve diğer muhalif gruplar ile de zaman zaman çatışmakta ve mücadele etmektedirler.

Temel aktörlerden bir diğeri ise, 2015’te Kürt, Arap ve diğer etnik gruplardan oluşturulan ve büyük ölçüde Kürt güçlerinin öncülüğündeki Suriye Demokratik Güçleri’dir (The Syrian Democratic Forces-SDF). Suriye’deki kilit Kürt örgütü olan ve Kürtler için Suriye’nin kuzeyinin özerkliğini hedef olarak belirleyen Demokratik Birlik Partisi’nin (PYD) askeri kolunu, Halk Savunma Birlikleri (YPG) oluşturmaktadır. YPG ise, SDF’nin komuta ve kontrolünü sağlayan ve üçte ikisini oluşturan güçtür.⁷² İŞİD’e karşı mücadele, ABD liderliğindeki koalisyon güçleri için öncelikli bir hedef olarak konulmuştu. Bu çerçevede, SDF’ye destek sunan en önemli uluslararası aktör ABD’dir. İlk başlarda YPG’nin ve daha sonra SDF’nin İŞİD’e karşı göstermiş olduğu mücadele performansı, dünya genelinde bu güçlere yaygın bir sempati ve itibar kazandırmıştır. PYD/YPG’ye -doğal olarak SDF’ye de- karşı olan en önemli uluslararası aktör ise, Türkiye’dir. Suriye’deki diğer muhaliflere aktif olarak destek veren Türkiye, YPG’yi Kürdistan İşçi Partisi’nin (PKK) bir uzantısı ve dolayısıyla da

⁷⁰ Illinois Library, “The Syrian Conflict: Islamist Opposition”, **Illinois Library**, (Çevrimiçi) <https://guides.library.illinois.edu/Syria/Islamist>, E.T. 29.11.2022.

⁷¹ Illinois Library, “The Syrian Conflict: Non-Islamist Opposition”, **Illinois Library**, (Çevrimiçi) <https://guides.library.illinois.edu/Syria/Non-Islamist>, E.T. 29.11.2022.

⁷² EASO, s. 45; Illinois Library, “The Syrian Conflict: Kurdish Forces”, **Illinois Library**, (Çevrimiçi) <https://guides.library.illinois.edu/Syria/Kurds>, E.T. 29.11.2022.

Türkiye'nin güvenliğine en büyük tehdit olarak görmektedir. Hatta halihazırda-ki Türkiye'nin en temel hedeflerinden biri, PYD'nin -Suriye'nin Türkiye ile sınır boyunu oluşturan- kuzey bölgesi için gaye edindiği özerkliği engellemektir. Türkiye, bu gerekçeyle Suriye'nin kuzey bölgesine operasyonlar (2018'de Zeytin Dalı Operasyonu, 2019'da Barış Pınarı Harekatı) düzenlemiş ve fiilen bazı yerleri kontrol etmektedir.⁷³ YPG liderliğindeki SDF ile askeri ve mali yeteneklerini artırarak ortaklık kuran ABD ile Türkiye arasında zaman zaman bundan dolayı gerilimler meydana gelmiştir. ABD, zaman zaman aktif askeri gücünde değişiklikler yapsa ve SDF'ye sağladığı desteklerde azalmalar olsa da bölgede hala varlığını sürdürmekte ve o bölgedeki partneri olarak gördüğü SDF'yi aktif olarak desteklemektedir. ABD'nin kuzeydoğu Suriye'deki varlığı, aynı zamanda hem Suriye rejimine hem de Türkiye güçlerine karşı SDF ve dolayısıyla YPG'ye bir koruma sağlamaktadır.⁷⁴ Kuzey Suriye bölgesinde askeri olarak var olan SDF dışında diğer bir güvenlik gücü olarak Asayiş birimi, iç güvenlik güçleri olarak polislik ve terörle mücadele gibi çeşitli güvenlik görevlerini yerine getirmektedir. Kürt bölgesinde başka Kürt parti ve hareketleri bulunmakla birlikte, esas egemen olan hareket PYD ve onun askeri koludur. Kuzey doğu Suriye bölgesi, Kürt güçleri öncülüğünde fiili olarak özerk bir yönetim tarafından yönetilmektedir. Ancak bu özerk bölgeler, Türkiye'nin saldırı tehdidi (bu arada ÖSO ve diğer Sünni Arap muhalifler de Türkiye'ye destek vermekte) altındadır.

İŞİD'in teritoryal hakimiyetinin son bulmasından sonra Suriye, fiilen üç ana coğrafik bölgeye bölünmüştür: Rejim ve destekçilerinin kontrol ettiği, Kürt güçleri ve SDF'nin kontrol ettiği ve Sünni Arap muhaliflerinin kontrolündeki bölgeler. Suriye haritası da etno-mezhepsel olarak, Sünni Arap, Alevi Arap, Kürt ve Dürzi yoğunluklu bölgeler şeklinde çeşitli bölgelere ayrılmaktadır. Ancak mevcut olan bu fiili kontrol bölgeleri, Suriye'nin etno-mezhepsel haritasının doğal sınırlarıyla kesişmemektedir. Çatışmalar devam ettiğinden dolayı bu kontrol alanları ve saha hakimiyeti değişim göstermektedir. Nitekim savaşın başından bugüne, grupların kontrol bölgeleri çok fazla değişmiştir. Halihazırda Suriye rejimi, doğrudan çatışma halinde olduğu Sünni Arap muhalif gruplara karşı "askeri bir zafere" doğru ilerlemekte ve kontrol alanını genişletmektedir.⁷⁵ 2021'in sonlarında Suriye coğrafyasının %63,38'i Suriye rejim güçleri,

⁷³ EASO, s. 8.

⁷⁴ EASO, s. 46.

⁷⁵ HEYDEMANN, Steven, "The Syrian Conflict: Proxy War, Pyrrhic Victory, and Power Sharing Agreements", *Studies in Ethnicity and Nationalism*, Y. 2020, C. 20, S. 2, s. 153-160.

%25,64’ü SDF ve Kürt güçleri, %10,98’i de Sünni Arap muhalif güçleri tarafından kontrol edilmektedir.⁷⁶ Devam eden aktüel çatışmaların ne zaman ve nasıl sona ereceği önceden net olarak bilinmemektedir. Fakat grupların anlaşmasına dayanmayan, çatışmaların nedenlerini es geçen salt askeri üstünlük ile neticelenen bir sonuç ve buna dayalı bir yönetim sistemi, Suriye’ye barış, demokrasi ve istikrar sağlamayacaktır. Grupların rıza göstereceği ve çatışmaların temel nedenlerini giderecek bir anayasal düzen, Suriye’de barış inşa edebilecektir. Suriye’deki etno-mezhepsel gerilim, tarihsel nedenlere dayanmaktadır. Dolayısıyla çatışmanın tarihsel nedenlerinin anlaşılması ve belirlenmesi, bu nedenlerin giderilmesi için sunulacak çözümün tespit edilmesi için önem arz etmektedir.

B. Etno-Mezhepsel Çatışmaların Tarihsel Kökenleri

Suriye’deki çatışmaların başlıca nedeni, Suriye toplumunun çok sayıda etnik, dinsel ve mezhepsel kimliğe sahip heterojen dokusu ile Suriye’nin ulus-devlet yapısı ve politikasının tarihsel ve yapısal uyumsuzluğudur. Suriye ulus inşası, söylemsel olarak “seküler” Arap milliyetçiliğine dayanmaktadır. Ancak bu söylem, uygulamada Suriye’deki alt toplulukları kuşatacak bir ulusal kimlik yaratma başarısı göstermemiştir. Esasen Suriye ulusu, hiçbir zaman güçlü bir ulusal ve bölgesel kimliğe sahip olamamıştır.⁷⁷ I. Dünya Savaşına kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası olan Suriye’nin sınırlarının “yapay” ve “keyfi” olarak belirlenmesi, tarihsel olarak ulusal kimliğinin güçlü bir bölgesel kimlik olmasına engel olmuştur. Bu sınırlar, benzer toplumsal bağlara sahip olan grupları farklı devletler arasında bölmüş ve buna bağlı olarak Suriye’de sınır ötesi ve ulusötesi bağlantılara sahip farklı yerel kimlikler yaratmıştır. 1946’da bağımsızlığından bu yana Suriye, devlet-altı ve devlet-üstü kimlikler arasında güçlü gerilimler yaşamış ve Pan-Arapçılık ile Suriye özelinde bir Arap milliyetçiliği şeklinde çeşitli ulusal kimlik formlarını denemiştir.⁷⁸ Derin etnik, mezhepsel ve dinsel çekişmeler ve çatışmalar kısılcacında ortaya çıkan modern Suriye devletinin ulusal kimliği, nihayetinde Suriye’ye özel kapsayıcı olmayan bir Arap milliyetçiliğine yaslanmıştır. Suriye devlet milliyetçiliği, Suriye’deki etno-dinsel

⁷⁶ NASROLLAH, Bashir / SHARIFA, Abbas / AL-ABDULLAH, Obada, “Map of Military Control in Syria End of 2021 and Beginning of 2022”, *Jusoor for Studies*, (Çevrimiçi) <https://jusoor.co/en/details/map-of-military-control-in-syria-end-of-2021-and-beginning-of-2022>, E. T. 05.01.2023.

⁷⁷ ALDOUGHLI, Rahaf, “What is Syrian nationalism? Primordialism and romanticism in official Baath discourse”, *Nations and Nationalism*, Y. 2022, C. 28, S. 1, s. 126.

⁷⁸ BACHLEITNER, Kathrin / MATTHIESEN, Toby, “Introduction to themed section on ‘Belonging to Syria. National identifications before and after 2011’”, *Nations and Nationalism*, Y. 2022, C. 28, S. 1, s. 118.

grupları kapsayan ve bütünleştiren topluluklar üstü bir kimlik geliştiremediğinden, bu gruplar arası ayrışma modern Suriye siyasal tarihi boyunca hep var olmuştur. Suriye’de mezhepsel bölünmüşlük, daha eski bir tarihe gitmekte ve Osmanlı dönemine dayanmaktadır.

Yahudi ve Hristiyanlar gibi gayr-i Müslim toplulukların özerkliğinin bulunduğu ve Müslümanların tek bir ümmet olarak görüldüğü Osmanlı’nın millet sisteminde, uzun bir süre boyunca genel yaklaşım olarak İslam’ın da dışında tutulan Alevilerin tanınmış bir konumu bulunmamaktaydı. Genellikle dağlarda tecrit edilen Aleviler, yüzyıllar boyunca Suriye’nin en zayıf, en fakir, en kırsal, en hor görülen ve en geri kalmış topluluğu konumunda kalmışlardır.⁷⁹ Osmanlı’da Müslüman olup olmadıkları teorik olarak sık sık tartışılmakla birlikte Aleviler, uygulamada her daim dışlanan ve ayrımcılığa uğrayan bir topluluk olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Fransız manda yönetiminin (1920-1946) kurulması, Alevilerin önceki konumlarından dolayı Alevilere diğer tüm topluluklardan daha fazla fayda sağlamıştır. Tarihsel yaşanmışlığın Aleviler için oluşturmuş olduğu “Sünni korkusu”, Alevileri Fransız taraftarı bir tutuma sevk etmiştir. Sömürgeci güçler genellikle azınlıkları kullanmayı tercih etme anlayışındadırlar. Buna denk olarak Fransızlar da, Suriye’de Arap milliyetçi duygulara fazla açık ve bağımsızlık isteklerini daha güçlü buldukları Sünni Araplar yerine başta Aleviler olmak üzere diğer azınlıklar ile işbirliği geliştirdiler.⁸⁰ Fransızların azınlıklarla iş birliği yapma çabaları, Alevilerin siyasi özerklik kazanması ve Sünni kontrolünden kurtulması anlamına gelmekteydi. Bu çerçevede 1 Temmuz 1922’de Lazkiye devleti (Alevi devleti) kuruldu.⁸¹ Aleviler tarafından coşkuyla desteklenen bu Alevi devleti, Fransız manda idaresindeki Suriye ve Lübnan’ın genel olarak bölünmüş devletler şeklindeki yapısına yeni bir devlet olarak eklenmiş oldu. Fransız manda yönetimi uygulamış olduğu mezhepçi politikalar, daha sonraki süreçte Suriye’de ortaya çıkan iç çekişmeleri de doğrudan etkilemiştir.

Fransızların Alevilere desteğine karşılık Aleviler, Fransız egemenliğinin korunmasına yardımcı olmuşlardır. Bu bağlamda, Fransız destekli hükümete orantısız bir biçimde yüksek sayıda asker temin etmişlerdir. Aleviler, Fransa’nın

⁷⁹ PIPES, Daniel, “The Alawi Capture of Power in Syria”, *Middle Eastern Studies*, Y. 1989, C. 25, S. 4, s. 429-434.

⁸⁰ BALANCHE, s. 117.

⁸¹ PIPES, s. 438.

ayrılmasının kendileri üzerinde Sünni kontrolünün yeniden sağlanmasına yol açacağından korktukları için, alenen Fransız yönetiminin devam etmesini desteklemişlerdir. Aralık 1936’da özerk statüsünü kaybetmesine rağmen, Lazkiye “özel bir idari ve mali rejim”den yararlanmaya devam etmiştir. Ancak 1946’da Fransız mandası resmen ve fiilen sona erdiğinde hükümeti devralan Şam’daki Sünni yöneticiler, Lazkiye’yi entegre etme konusunda her türlü çabayı göstermişlerdir. Aleviler, bu entegrasyon çabalarına karşı bir süre direnseler de nihayetinde başarılı olamamışlardır. Artık Suriye’den ayrı değil, Suriye içinde güçlü bir gelecek arayışına girişmişlerdir.⁸² Fransız manda yönetimi ile işbirliği içerisinde olan Aleviler, bu süreçte askeriyede kendi nüfus oranlarından çok daha fazla yer edinmişlerdir. Suriye ordusunda yüksek olan Alevi oranı, daha sonraki süreçte kolektif bir biçimde çok daha yükselecek ve Suriye’nin siyasal geleceğini şekillendirecektir.

Bağımsızlığı ile yeni bir siyasi aşamaya geçen Suriye merkezi hükümetine etno-mezhepsel açıdan çoğunluk olan Sünni Araplar egemen olmuştur. Daha önce Fransızlara karşı sürdürülen milliyetçi mücadele yerini Suriye ulusal kimliğinin belirlenmesine ve ekonomik politikanın organizasyonuna yönelik iktidar çatışmalarına bırakmıştır.⁸³ Sömürgecilik sonrası bağlamlarda ortaya çıkan milliyetçilikler gibi Suriye milliyetçiliği ve belirlemeye çalıştığı Suriye ulusal kimliği de, yukarıdan aşağıya doğru bir yapıda gelişmiş ve bunun en önemli aktörü askerler olmuştur. Bağımsızlığına kavuştuktan sonra Suriye, 3 yıl gibi kısa bir süre “sivil bir siyaset” tecrübesini yaşamıştır. 1949’da meydana gelen ilk askeri darbeden 1970’e kadar birçok darbe ve darbe teşebbüsü yaşanmıştır. Her bir darbenin Suriye siyasetini ve ulusal kimliğini etkileme biçimi farklılık göstermekle birlikte, Suriye için bağımsızlığından 1970 yılına kadarki süreci darbeler tarihi olarak tarif etmek mümkündür.

Bu yıllarda “Suriye için” yürütülen mücadele, esasen devlet kurumlarının kontrolü için yürütülen bir mücadele ve çatışma olmuştur. İktidar ve devletin kurumlarının kontrolüne yönelik askeri darbeler ile yürütülen bu mücadele ve kavga, Suriye’nin siyasal sisteminin çökmesinin ve 1958’de Mısır ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin oluşmasının koşullarını meydana getirmiştir.⁸⁴ Suriye’nin Mısır ile birlikteliği 1961’de gerçekleşen başka bir askeri darbe ile son bulmuştur. Mısır ile birleşme ve ayrılma, aynı zamanda Suriye devletinin

⁸² PIPES, s. 438-440.

⁸³ HEYDEMANN, Steven, **Authoritarianism in Syria: Institutions and Social Conflict, 1946-1970**, Cornell University Press, New York, 1999, s. 30.

⁸⁴ HEYDEMANN, **Authoritarianism in Syria**, s. 30-31.

ulusal kimliğine yönelik Pan-Arapçılık ile Suriye'ye mahsus bir Arap milliyetçiliği arasındaki mücadele ile ilgilidir. Bu darbe ile Pan-Arapçılığa karşı iktidar olan Suriye'ye özgü Arap milliyetçiliği, Suriye'nin ulusal kimliğini bu çerçevede şekillendirmiştir. Darbeden kısa bir süre sonra devletin yeni adı "Suriye Arap Cumhuriyeti" olarak ilan edilmiştir.

Bu süreçte egemen olan Sünni Araplar, devlete egemen olmanın bir aracı olarak orduyu fiilen görmezlikten gelmiş, siyaset ve siyasi kurumlar üzerindeki kontrolü önemsemişlerdir. Sünni liderler, üst mevkileri kendilerine ayırmanın askeri güçleri kontrol etmek için yeterli olacağına inanmışlardır. Sünnilerin aksine Aleviler, orduya yerleşmiş ve ordu üzerindeki kontrol ile ilgilenmişlerdir. Nüfuslarına oranla askeriyede zaten yüksek olan Alevi temsiliyeti, bağımsızlıktan sonraki süreçte de gittikçe daha yüksek bir düzeye ulaşmıştır.⁸⁵ Bu ayrışma, bir anlamıyla Suriye'de iki başlı bir yapıyı geliştirmiştir ve yıllar sonra ortaya çıkan Suriye'deki mevcut iç savaşın gelişim sürecini de doğrudan etkilemiştir.

Genel olarak askeri makamları hedeflemeseler de egemen oldukları süreçte ordunun üst kademelerinde Sünniler yer aldılar. Bu süreçte Aleviler ve diğer azınlıklar daha alt mevkilere sahip oldular. 1949 ile 1963 yılları arasında yaşanan askeri darbeler Sünnilerin kendi aralarındaki iktidar mücadelesiyle ilgili olmuş ve doğal olarak Sünni olan üst düzey askerlerin tasfiyesine ve ordu içerisinde Sünni safların tükenmesine neden olmuştur. Bu durum, Alevilerin ordu içerisinde üst makamlara gelmesine de yol açmıştır. Bir grubun üyesi olarak orduya giren Aleviler, daha kolektif bir iş birliği geliştirmişlerdir. Askeriyede üst makamlara gelen ve gittikçe kontrolü ele geçiren Aleviler, bu süreçte daha sonra darbe ile iktidara gelecek olan Baas Partisi'ne de çok güçlü katılım göstermişlerdir. Baas Partisi'nin sosyalizm ve laiklik doktrinleri, fakir ve hor görülen bir azınlık topluluğu olan Alevilere doğrudan hitap etmekteydi.⁸⁶ Hem ordudaki güçleri hem de Baas Partisi içindeki güç ve etkinlikleri, Alevileri iktidara getirmiştir.

Suriye siyasi tarihi için bir dönüm noktası niteliğinde olan 8 Mart 1963'teki askeri darbe ile Baas Partisi iktidara gelmiştir. O tarihten itibaren "Suriye'nin siyasi yaşamını kitleyen" bu darbenin ardından siyasi rekabet tamamen yok edilmiş ve Baas Partisi ülkeyi yöneten tek parti olmuştur. Bu darbe tek parti otoriterliğinin ötesinde mezhepsel açıdan o güne kadar Suriye siyasetinde esas

⁸⁵ PIPES, s. 440.

⁸⁶ PIPES, s. 441-442.

rol sahibi olan Sünni Araplar yerine Alevi Arapların iktidara gelmesine yol açmıştır. 1963’teki darbeden sonra Ulusal Devrim Komuta Konseyi oluşturulmuş ve Baasçıların etkili makamlara getirildiği yeni bir hükümet kurulmuştur. 1963’ten 2011 yılına kadar yürürlükte kalacak bir Olağanüstü Hal ilan edilmiştir.⁸⁷ Bu Olağanüstü Hal, güvenlik güçlerine kapsamlı tutuklama ve gözaltı yetkisi vermiştir. Bu yetki ile güvenlik güçleri sayısız insan hakları ihlalinde bulunmuştur.⁸⁸ Baas Partisi iktidara geldikten sonra Suriye’deki iktidar mücadelesi artık iktidardaki tek parti olan Baas içinde devam etmiştir. Parti içi bu mücadele, 3 yıl sonra 1966’da başında Neo-Baasçı Alevi bir generalin (Salah Cedit) bulunduğu kanlı bir darbe doğurmuştur. 1963 ile 1966 yılları arasında ordu ve Baas Partisi içinde azınlıkları Sünnilerle karşı karşıya getiren mezhep çatışmaları yaşanmıştır. 1966’daki darbeye Aleviler ve diğer azınlıkların yoğun desteği olduğundan ve başında Alevi birisinin olmasından dolayı, Pipes bu darbeyi doğrudan “Alevi darbesi” şeklinde isimlendirmektedir.⁸⁹

Suriye’deki iktidar mücadelesi 1966 darbesinden sonra iktidardaki güçlerini konsolide eden Alevi liderler -Salah Cedit ile Hafız Esad- arasında devam etmiştir. Bu rekabet, Suriye’yi uzun süreli otoriter bir rejim altına sokacak olan 1970’te General Hafız Esad liderliğindeki darbe ile nihayet bulmuştur. Etno-mezhepsel açıdan bu darbe, Suriye’de Arap Alevilerin uzun süre devam edecek tahakkümüne yol açmış ve mevcut iç savaşın ve çatışmanın zeminini döşemiştir. 1971’de yeni cumhurbaşkanı seçilen Hafız Esad, bazı “kardeş” partilerin kurulmasına izin vermiş ve onları daha geniş Ulusal İleri Cephe’ye entegre etmiştir.⁹⁰ Bağımsızlığından beri sürekli darbeler ile değişen ve istikrarsız bir anayasa sürecinden sonra 1973’te Hafız Esad liderliğinde atanmış bir Halk Meclisi tarafından hazırlanan yeni bir anayasa referandum ile kabul edilmiştir. Bu anayasa, 1973’ten beri Suriye’nin yönetim yapısının ve kimliğinin temel dayanağı olmuştur.

1973 Anayasası, “toplum ve devlet” lideri ve Ulusal İlerici Cephe’nin başı olarak Baas Partisi’nin anayasal gücünü sağlamlaştırmış ve etkili bir tek parti sistemi kurmuştur (madde 8). Ayaklanmalardan sonra 2012’de 1973 Anayasasında bazı değişiklikler yapılmış ve Baas Partisi’ne devleti yönetme yetkisi veren Anayasanın 8. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak demokratik görü-

⁸⁷ ConstitutionNet: Supporting Constitution Builders Globally, “Constitutional History of Syria”, (Çevrimiçi) <https://constitutionnet.org/country/syria#fn11>, E.T. 19.11.2022.

⁸⁸ Amnesty International, “Amnesty International Report 2009, Syria”, **Amnesty International**, (Çevrimiçi) <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/033/2009/en/>, E.T. 10.01.2023.

⁸⁹ PIPES, s. 442.

⁹⁰ BALANCHE, s. 116.

nen bu değişiklik, daha sonra yapılan seçimlerdeki uygulamalarda bir değişime neden olmamıştır.⁹¹ Esasen önemli bir değişiklik olsa da, uygulamada biçimsel bir değişikliğin ötesine geçememiştir.

Arapçılık, 1973 Anayasası'nın en temel değerlerinden birini oluşturmaktadır. 2012'de Anayasada yapılan değişiklik, bu değeri değiştirmemiş ve Arapçılık hala anayasal değer olarak varlığını sürdürmektedir. Anayasa'nın giriş kısmında ve kimlik ile ilgili diğer maddelerinde "Suriye Arap Cumhuriyetinin" ve vatandaşlarının temel kimliği ve gurur kaynağı olarak anayasal bir kimlik şeklinde sunulan Arap kimliği ve Arapçılık, Arap olmayan diğer etnik topluluklara -özellikle Suriyeli Kürt vatandaşlara- yönelik ayrımcılığı ve asimilasyonu sistematik bir uygulama haline getirmiştir.⁹² Arap milliyetçiliğinin Suriye versiyonu, ideolojik ve jeopolitik nedenlerle Kürt ve Türkmen kimliklerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ermeniler ve Çerkesler gibi dağınık ve sayıları daha az olan etnik azınlıkların aksine, teorik olarak Suriye'nin toprak bütünlüğüne bir tehdit olarak görmüştür. Nitekim Suriye devleti, 1963'ten başlayarak Kürt toprak bütünlüğünü bozmak için Kamışlı'nın batısında Arap köylerinden oluşan bir kuzey sınır kuşağını oluşturmuştur. Araplaştırmak amacıyla bu bölgeleri ekonomik olarak fakir bırakarak Kürtlerin, Arap olan güney bölgelere taşınmasını teşvik etmiştir. Kürtçe ve Türkçe eğitimi yasaklamıştır. Çok yüksek sayıda Kürde vatandaşlık verilmemiş veya vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Kürtlerin aksine, 1970'lerde eğitim sisteminin millileştirilmesi ve Araplaştırılması sırasında, daha küçük bir azınlık olan Ermenilere yarı özel hale gelecek olan kendi okullarında dillerini kullanmaya devam etmelerine izin verilmiştir.⁹³

1973 Anayasası'nın ve Baas Partisi'nin Suriye için kapsayıcı ve kuşatıcı bir Arap ulusunu inşa etmeye yönelik resmi söylemi hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Uygulamada mezhepçi, aşiretçi ve kayırmacı bir Arapçılık olarak var olmuştur. Baas Partisi'nin liderleri etnik ve dini farklılıkların özel olduğu konusunda ısrarlı söylemlerde bulunmalarına karşın, mezhepçiliği kullanarak topluma hükmetmeyi sürdürmüşlerdir. Nitekim Hafız Esad cumhurbaşkanı olmadan önce Baaslı yoldaşlarını sık sık "mezhepçi" olmakla suçlamış, ancak kendisi de aynı yöntemlere başvurmaktan geri durmamıştır.⁹⁴ Pragmatist bir lider olan Ha-

⁹¹ Syrians for Truth and Justice, "Racial Discrimination in The Syrian Constitution", (Çevrimiçi) <https://stj-sy.org/en/racial-discrimination-in-the-syrian-constitution/>, E.T. 23.12.2022.

⁹² Syrians for Truth and Justice, "Racial Discrimination in The Syrian Constitution", (Çevrimiçi) <https://stj-sy.org/en/racial-discrimination-in-the-syrian-constitution/>, E.T. 23.12.2022.

⁹³ BALANCHE, s. 109-110.

⁹⁴ BALANCHE, s. 95.

fız Esad, darbeyle başa geldiğini ve askeri liderlerin kendisine karşı darbe olasılığını tamamen gidermek için üst düzey askeri makamlara kendisine sadık aile ve mezhep üyelerini getirmiştir. Kuşkusuz bu, Suriye rejiminin tamamen “Alevi” olduğu anlamına gelmemektedir. Birçok Sünni, devletin yetkin makamlarında yetki almış ve temsil edilmiştir. Esad ailesi, ülkeyi kontrol etmek için önceliği Alevilere vermiş olsa da, bu himaye sisteminin ağ çemberine Alevi olmayanları da eklemiştir. Esasen doğrudan Esad ailesine bağlılığa dayanan bir sistem gelişmiştir. Burada Esad ailesinin Alevi olması, Alevileri sistemin merkezi haline getiren ve himaye sisteminin omurgası yapan temel faktör olmuştur.

Hafız Esad cumhurbaşkanı olduktan sonra Suriye rejimi, Baas Partisi’nin siyasi programını (Arapçılık onun en kilit unsurlarından biridir) devlet merkezli bir milliyetçilik ve kişilik kültürle ustaca iç içe geçirecek yukarıdan aşağıya doğru bir sadakat tabanı geliştirmiştir. Ortaya çıkan özgün Suriye-Arap kimliğinin kilit unsuru, devlete ve onun yönetici ailesine vatansever bir bağlılık olmuştur.⁹⁵ Hafız Esad, otoritesini tanıyan ve kendisine kan veya ekonomik bağlarla bağlı olan istihbarat sektöründe, silahlı kuvvetlerde ve parti bürokratlarında küçük bir grup yetkili üzerindeki gücüyle hükümünü sürdürmüştür. Bu durum ve yapı, yönetimi boyunca esasen istikrarlı ve uyumlu kalmıştır.⁹⁶ Hafız Esad, iktidarını sağlamlaştırmak için ekonomi politikalarını da “ustalıkla” kullanmıştır. Devletin ekonomi politikaları, hükümetin Suriye halkı üzerinde çok fazla etkiye sahip olmasına izin vermiştir. Bu süreçte, devletin ekonomik politikalarından yararlananlar Esad ve rejime destek vermişlerdir. Alevilerin yanı sıra, yandaşlarına ekonomik güç veren ve onları kayıran bu sistemden faydalanan çok sayıda Sünni de sisteme sadakat göstermiş ve onu korumak istemiştir. Bu çerçevede mevcut iç savaşta birçok Sünni, muhalif Sünni gruplar yerine rejime destek vermeye devam etmiştir.⁹⁷ Bu sistem ile Alevi topluluğundan yekpare bir sadakat almaya çalışan Hafız Esad, Sünnileri de bölünmüş durumda tutmaya çalışmıştır.

Arap ulusunun birliği ve özgürlüğü için Siyonizm ve emperyalizme karşı mücadele 1973 Anayasasının temel bir ilkesi olarak belirtilmiştir. Hafız Esad, bu dış düşmanla savaşma ve bağımsızlığı koruma bahanesini iktidarını pekiştirmenin ve sürdürmenin bir aracı olarak kullanmıştır. Arap milliyetçiliği ideo-

⁹⁵ BACHLEITNER / MATTHIESEN, s. 118.

⁹⁶ SLIM, Hugo / TROMBETTA, Lorenzo, **Syria Crisis Common Context Analysis**, United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, New York, 2014, s. 11.

⁹⁷ MAZUR, Kevin, “State Networks and Intra-Ethnic Group Variation in the 2011 Syrian Uprising”, **Comparative Political Studies**, Y. 2019, C. 52, S. 7, s. 995-1027.

lojisine damgasını vuran “birlikte ayakta dururuz ve bölünürsek düşeriz” fikri, uygulamada muhalefetin bastırılmasını ve toplumsal seslerin ötekileştirilmesini haklı çıkarmak için kullanılmıştır.⁹⁸ Siyonizm ve dış düşman tehdidi, Suriye’de çoğunluk olan Sünni Arapların kontrolü için de oldukça elverişli bir argüman olmuştur.

2000’de baba Hafız Esad’ın ölümünden sonra rejimin başına geçen ve bir Sünni ile de evli olan Beşar Esad, babasından farklı olarak Alevi topluluğuna daha az ilgi göstermiş ve hızlandırılmış bir ekonomik liberalleşmeye yönelmiştir. Ancak Esad’ın elit çevresine fayda sağlayan bu neo-liberal reformlar “ah-bap-çavuş” kapitalizmine dayanmış⁹⁹ ve devletin patrimonyal özelliğini güçlendirmiştir. Bu durum, Suriye nüfusunun daha fazla yoksullaşmasına ve bu ekonomik politikalarından faydalanan iç çevre ile ana akım nüfus arasındaki uçurumun daha çok genişlemesine yol açmıştır. Böyle bir ilişki, Suriye’deki ayaklanmaların önemli tetikleyici nedenlerinden biri olmuştur.¹⁰⁰ Çatışmalar başladıktan sonra Beşar Esad, Alevi topluluğuna yönelik ilk yıllarındaki daha az ilgili tutumunu değiştirmiş ve Alevi topluluğunu arkasında konsolide etmiştir.

2011’de başlayan ayaklanmalar ve devamındaki çatışmalar, birbirinden bağımsız olmayan etno-mezhepçilik, siyasal şiddet ve ekonomik kayırmacılık gibi nedenleri içeren ve bu hatlar üzerinden inşa edilmeye çalışılan ve böylelikle kapsayıcı olmayan baskıcı Suriye ulus inşa politikalarının bir sonucu olmuştur.

2011’e gelene kadarki süreçte de rejim aleyhine çeşitli başkaldırıları olmuştur. Rejim, özellikle 1976-1982 arası, hem İslamcı hem de seküler muhalefet ile karşı karşıya kalmıştır. 1979’da Müslüman Kardeşlerin saldırısı sonucu tamamı Alevi olan 83 genç askerin öldürülmesi ile başlayan ve 1982’ye kadar devam eden başkaldırıları (bu süreçte binlerce kişi hayatını kaybetmiş) rejimin şiddetli baskısı sonucu Hama Katliamı ile son bulmuştur.¹⁰¹ Benzer şekilde 2004’te Suriye’nin Kürt bölgelerinde, bir futbol maçı ile başlayan gerginlikler hızlıca sis-

⁹⁸ SALAMEY, Imad / RIZK, Samuel, “Ways Forward for Syria”, **Post-Conflict Power-Sharing Agreements: Options for Syria**, Ed. Imad SALAMEY, Mohammed ABU-NIMER / Elie ABOU AOUN, Palgrave Macmillan, Cham/Switzerland, 2018, s. 150.

⁹⁹ 2011 Financial Times raporuna göre, Esad’ın yakın sırdaşı ve kuzeni Rami Mahluf’un kendi ticari ağı aracılığıyla Suriye ekonomisinin %60 kadarını kontrol ettiği tahmin edilmekteydi. PEEL, Michael, “Assad’s Family Picked Up by the West’s Radar”, **Financial Times**, (Çevrimiçi) <https://www.ft.com/content/05e5ffcc-70fa-11e0-962a-00144feabdc0>, E.T. 05.02.2023.

¹⁰⁰ DAHER, Joseph, “Syria: The Social Origins of the Uprising”, **Rosa Luxemburg Stiftung**, (Çevrimiçi) <https://www.rosalux.de/en/publication/id/39149/syria-the-social-origins-of-the-uprising>, E.T. 10.02.2023.

¹⁰¹ TALHAMY, Yvette, “The Syrian Muslim Brothers and the Syrian-Iranian Relationship”, **The Middle East Journal**, Y. 2009, C. 63, S. 4, s. 567-570.

tem karşıtı bir Kürt başkaldırısına dönüşmüştür. Binlerce Kürt, protestolar ve yürüyüşler, anma törenleri, kültürel festivaller ve gösteriler gibi toplu eylemlerle rejime karşı açıkça meydan okumuştur. Bu olaylar da şiddet ile bastırılmıştır.¹⁰² Bu siyasi eylemler bastırılmış olmakla birlikte, tarihsel ve toplumsal hafızada birikmiş ve 2011’de başlayan olayların şekillenmesine etki etmiştir.

C. Suriye’de Barış İnşasına ve Anayasal Tasarıma Yönelik Girişimler ve Bir Seçenek Olarak Güç Paylaşım Sistemi

Suriye’de ayaklanmalar başladığında rejim bir yandan gösterileri şiddetle bastırırken diğer yandan da bazı siyasi ve anayasal reform vaatlerinde bulunmuştur. Bu bağlamda, ayaklanmalardan bir ay sonra 48 yıldır yürürlükte olan ve insan haklarına yönelik birçok ihlalin yasal dayanağını oluşturan olağanüstü hal yasası yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁰³ Bu süreçte bazı siyasi tutsakların bırakılması gibi bir kısım sembolik adımların yanı sıra 2012’de anayasal bazı değişiklikler de yapılmıştır. 2012’deki anayasal değişiklik, Baas Partisi’ne dayalı tek parti sistemini kuran (madde 8) hükmün kaldırılması gibi bazı yenilikler getirmekle birlikte, 1973 Anayasasından esaslı bir ayrılmayı ifade etmemektedir. Hem çok geç kalınmış hem de köklü reformlar olmayan bu değişikliklerin çatışmaların yatışmasında herhangi bir etkisi olmamıştır.

Çatışmaların başından itibaren çatışma çözümüne, barış inşasına ve anayasal tasarıma yönelik uluslararası ve bölgesel aktörler öncülüğünde birçok girişim olmuş ve çeşitli barış görüşmeleri yapılmıştır. Bu çerçevede Suriye’de şiddetin durdurulması ve bir “ulusal diyalogun” başlatılmasına yönelik ilk girişim, 2011’in sonbaharında Arap Ligi tarafından başlatılmıştır. Lig’in bu arabuluculuk girişimi, 2012’nin ilk aylarında başarısız bir biçimde son bulmuştur.¹⁰⁴ 2012’nin başlarında BM, Suriye’de barış arayışlarına başlamış ve Kofi Annan’ı barış elçisi olarak atamıştır. Haziran 2012’de Kofi Annan’ın öncülüğünde Cenevre’de Suriye’de etkisi olan devletlerden oluşan bir “temas grubu” veya “eylem grubu” konferansı düzenlenmiştir. Cenevre Konferansında “tam yürütme yetkilerine sahip geçici bir hükümetin” kurulması da dahil olmak üzere barış süreciyle ilgili bir dizi öneri içeren bir bildiri düzenlenmiştir. Cenevre Bildirisi

¹⁰² SAVELSBERG, Eva, “The Syrian-Kurdish Movements: Obstacles Rather Than Driving Forces for Democratization”, **Conflict, Democratization, and the Kurds in the Middle East**, Ed. David ROMANO / Mehmet GURSES, Palgrave Macmillan, New York, 2014, s. 91-92.

¹⁰³ BBC News, “Syria protests: Bashar al-Assad lifts emergency law”, **BBC News**, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-13161329>, E.T. 12.02.2023.

¹⁰⁴ LUNDGREN, Magnus, “Mediation in Syria: initiatives, strategies, and obstacles, 2011-2016”, **Contemporary Security Policy**, Y. 2016, C. 37, S. 2, s. 275.

olarak bilinen ve BMGK beş daimi üyesinin de desteklediği bu bildiri, o zamandan beri barış müzakerelerinin odak noktasında yer almaktadır. Ancak bu metnin yorum biçimleri -özellikle Esad'ın gelecekteki bir siyasi sürece dahil edilip dilmeyeceği konusunda- farklılaşmış ve bu anlaşma hızlıca aşınmıştır.¹⁰⁵ Özgür ve adil seçimlere zemin hazırlayacak, halk oylamasına sunulacak yeni bir anayasal düzen öngörmüş olan bu bildiri hiçbir zaman uygulanmamış olmakla birlikte, sonraki girişimlerin üzerine inşa edileceği yüksek derecede uluslararası meşruiyete sahip önemli bir belge olarak kalmıştır.¹⁰⁶

2012'den bu yana Suriye için barışçıl bir çözüme yönelik uluslararası çabaları koordine etmek için birden fazla BM özel temsilcisi atanmış ve Cenevre Konferansları veya Cenevre Barış Görüşmeleri olarak bilinen birçok toplantı ve görüşme gerçekleşmiştir. BM öncülüğündeki bu müzakerelerde ciddi çıkmazlar yaşanmıştır. Esasen BMGK içindeki farklılaşan vizyonlar -özellikle ABD ve Rusya arasında- Suriye için çözüm arayışına da hep yansımıştır.

BM Güvenlik Konseyi'nin 2015'te oybirliği ile kabul ettiği 2254 Sayılı Karar, 2012 Cenevre Bildirisini teyit etmiş ve siyasi geçiş için bir eylem planı ortaya koymuştur. Bu bağlamda, BMGK 2254 Sayılı karar, altı aylık süreç içerisinde güvenilir, kapsayıcı ve mezhepsel olmayan bir yönetim kurmayı ve yeni bir anayasa taslağı için bir takvim ve süreç belirlemeyi hedeflemiştir. Ayrıca yeni anayasaya göre 18 ay içinde BM gözetiminde özgür ve adil bir seçim yapılması şeklinde bir yol planı da belirtilmiştir.¹⁰⁷ Suriye liderliğinde ve Suriye'nin sahip olduğu bir siyasi süreç çağrısında bulunan 2254 Sayılı karar ve 2012 Cenevre Bildirisi, Suriye krizine yönelik daha sonra oluşacak olan farklı süreçlerin de dayanağı olmuşlardır.

BM öncülüğündeki Cenevre Sürecine paralel olarak Ocak 2017'de Rusya, Türkiye ve İran üçlüsü Astana Süreci'ni başlatmışlardır. Astana Süreci, Suriye iç savaşına siyasi bir çözüm bulmaya öncelik vermekten ziyade, daha çok savaş alanındaki sorunları çözmek ve durumu Astana üçlüsünün çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için bir platform işlevi görmüştür. Bu doğrultuda Astana Süreci, Suriye'de fiili olarak askeri varlıkları bulunan devletler tarafından yürü-

¹⁰⁵ LUNDGREN, s. 276.

¹⁰⁶ HAUCH, Lars, **Mixing politics and force: Syria's Constitutional Committee in Review**, Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael' CRU Report 2020, s. 5, (Çevrimiçi) <https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-08/the-politics-of-syrias-constitutional-committee.pdf>, E.T. 17.12.2022.

¹⁰⁷ UNSCR, "United Nations Security Council Resolution 2254 (2015)", UNSCR, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2254>, E.T. 21.11.2022.

tüldüğünün avantajıyla zaman zaman ateşkesin sağlanması konusunda başarılı olsa da Suriye’de kalıcı bir barış sağlayamamıştır.¹⁰⁸ Astana Sürecinin Suriye rejiminin ömrünü uzatma ve Esad’ı “meşrulaştırma” ve Suriye’yi yönetme konusundaki soruları bastırma aracı olarak işlev gördüğü şeklinde çeşitli eleştiriler yapılmaktadır.¹⁰⁹

İlk Astana zirvesinden hemen sonra Ocak 2017’de Rusya, Suriye’deki bazı muhalif grup temsilcileri ile Moskova’da bir araya gelmiş ve yeni bir anayasa taslağı sunmuştur. Bu yeni anayasa taslağında Rusya, ülkenin resmi adından “Arap” ibaresinin kaldırılmasını, Cumhurbaşkanı görev süresinin yedi yıllık tek bir dönemle sınırlandırılmasını ve Cumhurbaşkanı’nın yetkilerini kısıtlayacak “Bölgeler Meclisi” adında yeni bir organ oluşturulmasını önermiştir. Bu anayasal taslak daha kapsayıcı ve daha az merkezi bir Suriye devleti öngörmüştür. Rusya’nın bu anayasa önerisi, Suriye öncülüğündeki bir sürece dayanmaktan ziyade prefabrike bir anayasa dayatması olarak değerlendirildiğinden hem Suriye rejimi hem de muhalif gruplar tarafından reddedilmiştir.¹¹⁰ Bundan sonra Rusya tarafından herhangi bir anayasal öneri söz konusu olmamıştır. Ancak 2018’de Astana üçlüsünün görüşmelerinde Anayasa Komitesi oluşturma fikri ortaya çıkmış ve bu fikir daha sonra BM tarafından desteklenmiştir. Böylelikle Suriye için yeni bir Anayasa Komitesinin oluşturulması konusu BM’ye geçmiştir. Astana’dan BM’ye böyle bir geçiş durumu, Rusya için Astana Sürecinin BM desteğini güvence altına alması anlamına da gelmiştir.

Nasıl ve kimlerden oluşturulacağıyla ilgili ciddi anlaşmazlıklar bulunduğundan dolayı, Anayasa Komitesi ancak yoğun tartışmalar ve uzun bir süreç sonucunda oluşturulabilmiştir. Bu süreç içerisinde BM Anayasa Komitesi ve onunla birlikte gelmesini umduğu siyasi çözüme destek arayışları ile meşgulken; Suriye rejimi bir yandan elini güçlendirmek için askeri saldırılarını artırarak muhalefetin elindeki önemli bölgeleri geri kazanmış ve diğer yandan da daha büyük bir siyasi çözüm için çalıştığını yansıtmaya çalışmıştır. Nihayet, 2019 Eylül’ünün sonlarında BM Genel Sekreterinin “Görev Tanımı ve Temel Usul Kurallarını” duyurduğu Anayasa Komitesi oluşturulmuştur. Toplamda 150 delegeden oluşan bu Komitenin 50’si Suriye hükümetini, 50’si muhalefeti (Suriye Müzakere Komisyonu) ve 50’si de Sivil Toplumunu temsil etmektedir. Bu

¹⁰⁸ MICHIELS, Magali / KIZILKAYA Zafer, “Mediation in Syria: A Comparative Analysis of the Astana and the Geneva Processes”, *Syria Studies, Interventions and Spill-overs: External Aspects of the Syrian Uprising*, Y. 2022, C. 14, S. 1, s. 1-40.

¹⁰⁹ MICHIELS / KIZILKAYA s. 3, 26.

¹¹⁰ HAUCH, s. 7.

büyük kurulun kabul etmesi amacıyla anayasal önerileri hazırlamak ve taslak haline getirmek için eşit oranlı katılımlı 45 kişilik küçük kurul oluşturulmuştur. Anayasa Komitesinin çalışma usullerini belirleyen belgenin temel yapısı değişmemiştir. Buna göre, her iki kurul da üyelerinin en az yüzde 75'inin destek oyu temelinde karar alabilmektedir. Bu, her grubun kararları bloke etme olanağına sahip olduğu ve kararların ancak geniş konsensüs ile alınabileceği anlamına gelmektedir.¹¹¹ Başka bir anlatımla, her grubunun dolaylı olarak veto yetkisi bulunmaktadır.

Anayasa Komitesinin oluşumundan sonra Suriye için barış görüşmeleri yoğunluklu olarak anayasa merkezli bir istikamette devam etmiştir. Bu çerçevede BM'nin rolü genellikle usule ilişkin ve anayasanın içeriğinin formüle edilmesinden ziyade kolaylaştırıcılık düzeyinde olmuştur. Ancak karşılıklı güvensizlik ile birçok kez toplanmış olan Anayasa Komitesi, oluşum dayanağı olan BMGK 2254 Sayılı karar gereğince siyasi bir geçişin yolunu açmak ve yeni bir anayasal düzen sağlamak için henüz esaslı bir başarı gösterememiştir. Anayasa Komitesi sürecinde, çatışmaları durduracak herhangi bir ateşkes sağlanmamış ve sahadaki askeri çatışmalar devam etmiştir. Rejim güçlerinin muhalefete karşı askeri üstünlük kazanmaları, Anayasa Komitesinin müzakerelerini de etkilemiştir. Anayasa Komitesi ile Astana Süreci ve BM öncülüğündeki barış süreci arasında BMGK 2254'e dayalı bir köprü kurulmuştur. Bu diplomatik süreç ile zaman kazanan ve bu süreci askeri saldırılarına bir örtü aracı olarak kullanan rejimin elde etmiş olduğu galibiyetlere dayanarak esasen askeri bir çözüm arayışında olduğunu ifade etmek mümkündür.¹¹² Halihazırdaki resim, başarı potansiyeli sahadaki güç dengeleriyle doğrudan ilintili olan Anayasa Komitesi'nin yakın tarihte tek başına etkili bir çözüm sunamayacağını göstermektedir. Ancak her halükarda Anayasa Komitesi'nin varlığı, gruplar arası temas ve iletişimi yaratan bir köprü olduğu için çatışma çözümü ve barış inşası konusunda olumlu etki etme potansiyeline sahiptir.

Anayasa Komitesi'nin en büyük eksikliklerinden bir tanesi, kapsayıcı bir yapıda olmamasıdır. Suriye'deki ana aktörlerden biri olan Kürt güçleri veya Kürt güçlerinin öncülüğündeki gruplar, Türkiye'nin engellemesi sonucu Anayasa Komitesi'ne dahil edilmemişlerdir.¹¹³ Yaklaşık olarak Suriye topraklarının

¹¹¹ HAUCH, s. 12.

¹¹² HAUCH, s. 21.

¹¹³ France 24, "Syria's Kurds protest exclusion from constitutional committee", **France 24**, (Çevrimiçi) <https://www.france24.com/en/20191002-syria-s-kurds-protest-exclusion-from-constitutional-committee>, E.T. 17.02.2023.

dörtte birini kontrol eden, önemli bir topluluk ile özdeşleşen ve ABD gibi uluslararası güçler tarafından desteklenen bir grubun, Suriye’nin siyasal ve anayasal geleceğini şekillendirecek Anayasa Komitesi’nden “dışlanması” Komite’nin hem başarısını hem de Suriye’deki halkın bir kısmının nezdindeki meşruiyetini olumsuz etkilemektedir. Bu dışlanma sadece Anayasa Komitesi’ne münhasır değildir. Türkiye, Suriye’deki kilit Kürt grubunu PKK’nin bir uzantısı olarak değerlendirdiğinden dolayı, başından beri bütün barış görüşmelerine katılmalarını engellemiştir. Müzakere süreçlerinden dışlanmaları, Suriye çatışması için kapsayıcı ve kapsamlı çözüm bulunmasını olumsuz etkilemektedir. Türkiye’nin Kuzey Suriye’deki Kürt gruplarına karşı kaygısı ve her an müdahale gündemine sahip olması, çözüm konusuna da ciddi bir sorun olarak yansımaktadır.

Şubat 2022’de Rusya ile Ukrayna arasında başlayan savaş, Suriye’nin barış sürecini de etkilemiş ve etkilemeye devam edecektir. Suriye’deki en etkili harici aktörler Suriye için Anayasa Komitesinin kurulmasında göstermiş oldukları “nispi iş birliklerini” Ukrayna savaşındaki gerilimden korumaya çalışmışlardır. Ancak Ukrayna’daki uluslararası gerilimin böyle devam etmesi, muhtemelen çatışma çözümü için uluslararası iş birliğini, Cenevre müzakerelerini ve Anayasa Komitesi’ni de olumsuz etkileyecektir.

Şimdiye kadar yürütülen barış girişimleri ve anayasal tasarım çabaları, Suriye’de barışı temin etmiş değildir. Barış arayış sürecinde ve akademik çalışmalarda sunulan çözüm seçenekleri arasında en kilit öneri, güç paylaşım sistemi olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde etno-mezhepsel şiddeti sona erdirecek bir mekanizma ve çözüm olarak güç paylaşım sistemine başvurulmuştur. Bu süreçte oluşan tarihsel ve uluslararası deneyim ve güncel örnekler, Suriye’de de güç paylaşım sisteminin çözüm potansiyeli konusunda karine oluşturmaktadır. Her bir çatışma gibi Suriye çatışması da nevi şahsına münhasır olmakla birlikte, özellikle ortak tarihsel, kültürel ve siyasal özellikleri nedeniyle ortaklıkçı güç paylaşım modelini tecrübe eden iki komşu ülke olarak Lübnan ve Irak deneyimleri üzerinden değerlendirilmektedir. Suriye’de çatışma çözümü için olası bir güç paylaşım sisteminin önceki tecrübelerden -özellikle bu iki ülke deneyiminden- çıkarılacak dersler ve ilkeler çerçevesinde oluşturulması, istikrar ve başarı potansiyelini artıracaktır. Bu çalışmanın birinci bölümünde çatışmalı ve bölünmüş toplumlar için anayasal tasarım ve barış inşasına yönelik yapılan genel değerlendirmeler, Suriye’nin barış inşası ve anayasal tasarımı için zemin oluşturan ve geçerliliğini koruyan değerlendirmelerdir.

Ortaklıkçı güç paylaşım mekanizmalarının nispeten daha hızlı bir çözüm sunma ve şiddeti sonlandırma potansiyeli, onu dünyanın birçok bölgesindeki

etnik, dinsel, dilsel veya ulusal çatışmalar için tercih edilen bir seçenek haline getirmiştir. Lübnan'ın dinsel ve mezhepsel çizgisindeki güç paylaşım yaklaşımını reddetmesine rağmen Lübnanlı Dürzi lider Velid Canbolat, Kasım 2011'de Suriye için güç paylaşım seçeneğini dile getiren ilk kişi olmuştur. Eylül 2012'de Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı da vermiş olduğu bir röportajda (10 Eylül Le Figaro) bu fikri yeniden gündeme getirmiştir. Özellikle 1989'de Taif Anlaşmasını (Lübnan güç paylaşım anlaşması) hazırlayan Arap Birliği Üçlü Yüksek Komitesi'ne başkanlık eden Lakhdar Brahimi'nin 2012'de BM Suriye özel elçisi olarak atanması, Suriye için güç paylaşım sistemini tartışmaların merkezine taşımıştır.¹¹⁴ Bütün temel grupları ve siyasi seçkinlerin katılımını esas alarak gruplar arası güveni temin etme potansiyelinden dolayı, bugüne kadar Suriye için ortaklıkçı güç paylaşım modeli birçok kişi tarafından önerilmiştir. 2017'de Rusya tarafından önerilen anayasal çözüm de esasen bu modelden çok uzak bir noktada durmamaktadır. Ancak Rusya'nın bu önerisi, Suriye'deki esas aktörlerin ve grupların iradesine dayanmayan empoze bir tasarı olarak görülmüş olduğundan taraflarca kabul edilmemiştir.

Şiddet, terörizm, yolsuzluk, ayrımcılık ve hak ihlalleri gibi Suriye'nin endemik sorunları, Suriye'de barış inşasını siyasi bir antlaşmanın ve anayasal tasarımın ötesine taşımakta ve gruplar arası ve grup içi ilişkileri yeniden inşa edecek bir "kültürel geçiş" gerektirmektedir.¹¹⁵ Lakin bu "kültürel geçişin" ilk adımı ise, siyasi bir antlaşma ve ona bağlı anayasal tasarımıdır. Bir grubun tek başına meşru bir biçimde -velev ki askeri olarak galibiyet elde etse bile- Suriye'yi inşa etme kapasitesi pek mümkün görünmemektedir. Bu çerçevede etno-mezhepsel kaygıları giderebilen ve bu gruplara siyasi koruma sağlayan en olası rasyonel seçenek, iktidarı bu gruplar arasında paylaştıran kapsayıcı bir güç paylaşım sistemidir.

Toplumların özel durumlarına bağlı olarak şekillenebilen esnekliğe sahip ortaklıkçı güç paylaşım modeli, Suriye toplumunun siyasal-sosyolojik yapısına ve etno-mezhepsel dinamiklerine uygun bir biçim alabilecektir. Bu doğrultuda olası bir anayasal tasarım, ortaklıkçı güç paylaşımının diğer unsurlarının yanı sıra kültürel özerklik ile teritoryal özerkliği birlikte içerebilir. Suriye'nin özellikle Kürt nüfusunun kümelenildiği ve Kürt güçlerinin öncülüğünde fiili olarak özerk

¹¹⁴ ROSINY, Stephan, **Power Sharing in Syria: Lessons from Lebanon's Experience**, German Institute for Global and Area Studies, Hamburg, 2013, s. 17, (Çevrimiçi) https://www.giga-hamburg.de/assets/pure/21214075/wp223_rosiny.pdf, E.T. 19.11.2022.

¹¹⁵ SALAMEY, Imad / ABU-NIMER, Mohammed / ABOUAOUN, Elie, "Comparative Post-conflict Power Sharing Models for Syria", **Post-Conflict Power-Sharing Agreements: Options for Syria**, Ed. Imad SALAMEY, Mohammed ABU-NIMER / Elie ABOUAOUN, Palgrave Macmillan, Cham/Switzerland, 2018, s. 11.

olan kuzey doğu bölgesi, olası bir güç paylaşım seçeneğini teritoryal bir eksen-
de var edebilir. Suriye, sahip olduğu Kürt sorunu açısından Irak’taki güç payla-
şım modeli ile kıyaslanabilir.¹¹⁶

Suriye’de olası bir barış antlaşması ve anayasal tasarımın temel ilke ve çer-
çevesini oluşturacak güç paylaşım modeli, demokratik seçimlerde ortaya çıkan
her türlü belirgin siyasal kimliği (ister etno-mezhepsel ister topluluk üstü) güç
paylaşımına dahil eden liberal bir nitelikte olması gerekmektedir. Çünkü böyle
bir güç paylaşım modeli, toplumun sabit toplumsal bölünmüşlüğüne ötesine
geçmesine yardım etmekte ve bu bölünmüşlükleri iyileştirmek için fırsatlar
sağlamaktadır.¹¹⁷ Suriye için aksi bir güç paylaşım modeli, Lübnan örneğine
yapılan eleştiriler gibi, çatışan grupların dayandığı etno-mezhepsel kimlikleri
kurumsallaştırma ve güçlendirme eleştiri ve sorunları ile karşılaşacaktır.

Uluslararası aktörler, daha önce bir kısım bölünmüş toplumlarda güç payla-
şım antlaşmalarının sağlanması ve uygulamasında olduğu gibi, Suriye’de de bir
güç paylaşım antlaşmasında olumlu rol oynayabilirler. Hatta Suriye için bir güç
paylaşım sisteminin başarısı, bu çatışmaya doğrudan veya dolaylı olarak müda-
hil olan uluslararası aktörlerin desteğine bağlıdır. Ancak uluslararası aktörlerin
desteği kolaylaştırıcı bir nitelikte olmalıdır. Aksi takdirde salt uluslararası aktör-
lerin iradesiyle empoze edilecek bir güç paylaşımı, uzun vadede meşruiyet so-
rununu yaşayabilir.

Suriye’de çatışmadan barışa geçiş için çözüm olarak ortaklıkçı güç payla-
şımı, en “rasyonel” seçenek olarak görülse de siyaseten çok kolay inşa edilebi-
len ve uygulanabilen bir model değildir. Her şeyden önce, gruplarının siyasal
tutkularını yönetebilen elitlerin iş birliğine ve uzlaşmasına dayanmaktadır. Elit-
lerin iş birliği konusunda gösterecekleri siyasi irade ise, esasen grupların birbir-
lerini tanıma ve birbirlerinin haklarına saygı gösterme ön kabulünü gerektir-
mektedir. Suriye’de halihazırdaki hem rejimin hem de muhalefetin yaklaşım ve
tutumu iş birliğine dayalı bir güç paylaşım antlaşmasının ortaya çıkma olası-
lığından uzak görünmektedir. Özellikle askeri olarak zafere doğru ilerleyen ve
savaşın ilk yıllarına göre diplomatik olarak da nispi bir “meşruiyet” kazanan
görevdeki rejim, bir güç paylaşım antlaşmasına yakın durmamakta ve bu olası-
lığı uzak hale getirmektedir. Ancak şimdiye kadarki askeri galibiyet veya olası

¹¹⁶ SALAMEY / ABU-NIMER / ABOUAOUN, s. 15.

¹¹⁷ MABON, Simon / MCCULLOCH, Allison, “Power-Sharing: Why is it still central in the efforts to end the wars in Syria and Yemen?”, **The Foreign Policy Centre**, (Çevirimiçi) <https://fpc.org.uk/power-sharing-why-is-it-still-central-in-the-efforts-to-end-the-wars-in-syria-and-yemen/>, E.T. 17.11.2022.

kesin bir askeri zafer, rejimin meşruiyetini güçlendirmeyecektir. Dolayısıyla Suriye'deki iktidar olası askeri bir zafer sonrası meşruiyet sorununu gidermek için kendi çıkarlarını önceleyen sembolik bir güç paylaşımına yanaşabilir. Siyasi fayda elde etmek için araçsal olarak kullanılacak böylesi bir güç paylaşım sistemi, esasen Rusya'nın savaşın erken aşamalarında tasavvur ettiği bir güç paylaşım biçimine denk düşmektedir.¹¹⁸ Diğer yandan, güç paylaşım seçeneğini tamamen hariç tutan salt askeri bir galibiyet, en iyi ihtimalle yine dışlayıcı, otoriter ve hegemonik bir kontrol sistemini meydana getirecektir. Böyle bir durum ise, yeni potansiyel çatışmaları bünyesinde barındıracaktır. Lakin, Suriye'deki çatışmanın temel nedeni, geçmiş ve mevcut dinamikleri mutlak bir askeri galibiyet olasılığının da pek mümkün olmadığına işaret etmektedir.

Suriye'deki çatışmalara bölgesel ve uluslararası aktörlerin yoğun bir biçimde dahil olması ve bunların beklenti ve hedeflerinin de farklılaşması, çözümü zorlaştıran nedenlerden biridir. Suriye'nin kuzey batı bölgesinde fiili olarak bulunan harici aktör olarak Türkiye, Suriye'nin kuzey bölgesine teritoryal özerklik verecek bir güç paylaşım antlaşmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Böyle bir özerkliği kendi güvenliği için tehdit olarak değerlendirmektedir. Ancak Suriye'deki temel aktörlerinden biri olan ve ABD tarafından da desteklenen Kürt gruplarının temel hedefi, teritoryal özerkliktir. Böyle bir özerklik biçimini tamamen dışlayan muhtemel bir sistem, Suriye'nin kuzey bölgesi için çözüm ve istikrar sunma kapasitesinden uzak gibi görünmektedir.

Suriye'de bir güç paylaşım seçeneği, birçok zorluğa sahip olmakla birlikte diğer olası seçeneklere nazaran Suriye'de barış inşa etmenin “yegane” yolu olarak görünmektedir. Tüm paydaşları kapsayacak bir uzlaşma olmadığı sürece toplumu çatışmaya iten temel nedenler varlığını koruyacağından, olası başka seçeneğin sunacağı çözüm çatışma tehdidini hep taşıyacaktır. “Demokratik” diğer bir seçenek olarak etno-mezhepsel gruplardan ziyade sadece bireysel insan hakları temelli bir sistem ise, ancak kısa ve orta vadede bir güç paylaşım sisteminden sonra mümkündür.

SONUÇ

Suriye'deki gibi etno-mezhepsel hatlar üzerinden çatışan ve bölünmüş toplumlarda anayasal tasarım çatışma çözümünün ve barış sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Bu tür toplumlarda anayasa müzakereleri, barış görüşmelerinin bir parçası olarak çatışmalı veya çatışma sonrası derin kutuplaş-

¹¹⁸ HEYDEMANN, The Syrian Conflict, s. 154-156.

manın bulunduğu ve çatışma riskinin yüksek olduğu bir atmosferde yürütülmektedir. Bu koşullarda doğal olarak bölünmüş toplumlar için anayasal tasarım birçok zorluğu ve riski barındırmanın yanı sıra normal toplumlara göre daha özel amaçlar da taşımaktadır. Bu çerçevede çatışan ve bölünmüş toplumlar için anayasal tasarım, çatışmayı sonlandıracak, şiddeti durduracak ve çatışmaların yeniden başlama riskini bertaraf edecek bir barış inşasını özel olarak hedeflemektedir. Başka bir anlatımla, anayasa kısmen bir barış antlaşması (veya barış antlaşmasının bir parçası) kısmen de yeni demokrasinin işleyeceği kuralları belirleyen bir çerçeve olabilmektedir. Elbette bu tür toplumlarda istikrarlı bir barış ve demokrasinin inşası için anayasal tasarıma, kapsamlı bir hukuk sisteminin yanı sıra barış sürecinin sosyoekonomik, politik ve kültürel açılarının gerektirdiği diğer mekanizmaların da eşlik etmesi gerekmektedir. On yılı aşkın bir süredir etno-mezhepsel hatlar üzerinden devam eden savaşın ve çatışmaların kıskacında kalan ve derin bir biçimde bölünmüş bir ülke ve toplumun prototip örneğini oluşturan Suriye için çatışma çözümüne ve barış inşasına yönelik arayışlar ile anayasal tasarım müzakereleri iç içe geçmiş durumdadır. Muhtemel bir barış antlaşması anayasal bir nitelik taşıyacağı gibi olası bir anayasal tasarım da barış inşasının temelini oluşturacaktır.

Ortaklıkçılığın güç paylaşım sisteminin etno-dinsel/mezhepsel çatışmalarda nispeten daha hızlı bir çözüm sunma ve şiddeti sonlandırma potansiyeline sahip olması, onu dünyanın birçok yerinde benzer çatışmalar için (Bosna-Hersek, Kuzey İrlanda, Makedonya, Güney Afrika [geçiş sürecinde], Irak, Lübnan gibi örnekler) başvurulmuş bir model yapmıştır. Ortaklıkçılığın bir antlaşma, çatışan tarafları kesin kazanan ve kaybeden şeklinde tanımlamaktan ziyade temel grupları iktidara ve sisteme dahil ettiğinden karşıt ve düşman tarafların desteğini kazanabilmektedir. Dolayısıyla ilk adım olarak ortaklıkçılığın bir antlaşma, negatif barışı kurarak grupların ve tarafların birbirlerine karşı ılımlı duygularının gelişmesi ve normalleşmesine zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede, Suriye gibi etno-mezhepsel hatlar üzerinden derin bir biçimde bölünmüş toplumlar için ortaklıkçılığın güç paylaşımını içeren bir antlaşma ve anayasal tasarım dışında “acil” olarak çatışmayı sonlandıracak başka bir seçenek de bulunmamaktadır. Haddi zatında ortaklıkçılığın demokrasi, çatışmanın çözümü ve barışın inşası için başka demokratik seçeneklerin işlevsel olmadığı koşullarda en “rasyonel” ve “demokratik” -en azından Güney Afrika deneyiminde olduğu gibi “geçiş süreci” (transition process) için- çözüm seçeneğidir.

Ortaklıkçılığın bir anayasal tasarım, Suriye’nin derin bir biçimde bölünmüş etno-mezhepsel yapısına uygun olarak çözüm sunacak ve barış inşa edecek en olası çözüm olarak görünmektedir. Tarihsel kökenleri modern Suriye’nin etno-

mezhepsel gerilimler kıskacında ortaya çıkmasına kadar giden ve birçok aktörün de dahil olmasıyla uzun yıllardan beri devam ederek karmaşıklaşan Suriye’deki mevcut çatışmaların çözümü ve barış inşası için böyle bir anayasal tasarım, elbette birçok zorluğu barındırmaktadır. Ancak barış inşa edecek başka bir çözüm yolu da bulunmamaktadır. Suriye özelinde böyle bir barış antlaşmasının tersi, askeri olarak taraflardan birinin mutlak galip gelmesidir ki, Suriye’de muhtemel olarak rejimdir. Savaşın ilk yıllarına göre hem askeri olarak hem de diplomatik olarak daha fazla güçlenmiş olan Suriye rejimi, iktidarını paylaşacağı herhangi bir antlaşma yapmaya yanaşmamakta ve isteksiz davranmaktadır. Bu tutum, Suriye için oluşturulan Anayasa Komitesinin müzakere ve çalışma ilerleyişine de yansımaktadır. Ancak salt askeri bir galibiyet, yaratacağı insani trajedilerin yanı sıra çatışmaların temel nedenlerini de gideremeyeceği için çatışma sonrası istikrarlı bir barış getirmeyecek ve potansiyel olarak başka çatışmaları barındıracaktır.

Suriye için başka bir çözüm seçeneği olarak klasik anayasacılık ilkelerine dayalı bireysel hakları esas alan bir anayasal tasarım, ilk bakışta otoriter rejimin yıllardan beri uyguladığı baskıların son bulması ve bireysel özgürlüklerin gelişmesi için ideal bir seçenek olarak görülebilir. Lakin Suriye’deki mevcut çatışmalar otoriter rejimin salt baskıcı tutumundan değil, esas olarak bu rejimin yıllardan beri uygulamış olduğu etno-mezhepsel politikalarının bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Dolayısıyla bu seçenek, etno-mezhepsel çatışmaların olmadığı otoriter rejimler (“Arap Baharı”ndaki diğer ülkeler gibi) için çözüm sunsa da, Suriye’deki etno-mezhepsel çatışmalara “ilk çıkış” olarak çözüm sunmamaktadır. Bu bağlamda, en iyi olasılıkla bu seçenek ancak güç paylaşımına dayalı kısa veya orta vadeli bir “geçiş sürecinden” sonra “bütünleşme” için bir çözüm seçeneği olabilir. Daha teknik bir anlatımla, ancak negatif barıştan sonra uzun vadeli pozitif barışın inşası için başvurulabilir.

Suriye için ortaklıkçı güç paylaşımına dayalı bir antlaşma ve anayasal tasarım, Suriye’nin özgün koşullarına uygun olarak çatışmayı sonlandırmanın ve pozitif barışın ortaya çıkmasını engelleyen yapısal faktörleri ele almanın bir yolu olarak mümkün olan en kapsayıcı şekilde tasarlanmalıdır. Çünkü savaşı ve çatışmayı sonlandırmak, barış inşa etmekle eş anlama gelmemektedir. Barış inşası aynı zamanda çatışmanın temel yapısal nedenlerinin giderilmesini de gerektirmektedir. Bu çerçevede, Suriye’nin iki komşu ülkesi olan Irak ve Lübnan örneklerinde ortaklıkçı güç paylaşım modeli, çatışmayı sonlandırmış (negatif barışı kurmuş) ancak insanların “potansiyellerini” gerçekleştiribildikleri pozitif barışın koşullarını tam yaratamamış veya güvenceye alamamıştır. Suriye için güç paylaşımına dayalı olası bir anayasal tasarım, sadece çatışmayı sonlan-

dırmakla kalmayıp aynı zamanda barış inşa etme olanağına sahip olacaksa önceki ortaklıkçı -özellikle Lübnan ve Irak- deneyimlerinin ortaya çıkardığı sonuçlar ışığında ele alınması gerekmektedir.

Bu bağlamda, önceki ortaklıkçı tecrübelerin teorik olarak ortaya koyduğu en önemli ders, Suriye için ortaklıkçı güç paylaşım modelinin etno-mezhepsel hatlar üzerinden imtiyazlar yaratan bir nitelikte değil, ister etno-mezhepsel ister bu kimlikler üstü belirginleşen bütün politik kimlikleri demokratik siyasete dahil eden ve bu sistemin gelecekte değişimine açık kapı bırakan liberal bir nitelikte olmasıdır. Liberal model, etno-mezhepsel grupların üyelerinin bu kimliklerin dışına çıkmasını ve bu kimlikler üstü politikalar oluşturmasını olanaklı kılmanın yanı sıra, toplumun mevcut bölünmüşlüklerin ötesine geçmesine yardım etmekte ve gruplar arası geçiş ve hareketliliğin oluşumuna fırsat vererek de istikrarlı bir barış inşasına imkan sağlamaktadır.

Suriye’de ilk adım olarak ortaklıkçı güç paylaşımının unsurlarını tamamen dışlayan herhangi bir seçenek uzun vadeli bir barış, demokrasi ve istikrar tesis etme potansiyeline sahip olmayacaktır. Bu çatışmaların ve savaşın en demokratik alternatifi, “kusursuz” ve kolay olmamakla birlikte ortaklıkçı güç paylaşımına dayalı bir anayasal sistemdir. Elbette böyle bir sistem, Suriye’deki bütün sorunların reçetesi olmayacak ve toplumsal bütün düzeylerde barışı tesis etmeyecektir. Ancak ilk adım olarak insan güvenliğinin kurulmaya ve demokratik siyasetin kök salmaya başlayabileceği istikrarlı bir barışın tesis edilmesi için bir zemin ve bir fırlatma rampasını sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi : Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması : Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek : Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review : *Externally peer-reviewed.*

Conflict of Interest : *The author has no conflict of interest to declare.*

Grant Support : *The author declared that this study has received no financial support.*

KAYNAKÇA

ALDOUGHLI, Rahaf, “What is Syrian nationalism? Primordialism and romanticism in official Baath discourse”, **Nations and Nationalism**, Y. 2022, C. 28, S. 1, ss. 125-140.

Amnesty International, “Amnesty International Report 2009, Syria”, **Amnesty International**, (Çevrimiçi) <https://www.amnesty.org/en/documents/po110/033/2009/en/>, E.T. 10.01.2023.

BACHLEITNER, Kathrin / MATTHIESEN, Toby, “Introduction to themed section on ‘Belonging to Syria. National identifications before and after 2011’”, **Nations and Nationalism**, Y. 2022, C. 28, S. 1, ss. 117-124.

BALANCHE, Fabrice, **Sectarianism in Syria’s Civil War, The Washington Institute for Near East Policy**, Washington, DC, 2018.

BALI, Aslı / LERNER, Hanna, “Constitutional Design Without Constitutional Moments: Lessons from Religiously Divided Societies”, **Cornell International Law Journal**, Y. 2016. C. 49, S. 2, ss. 227-308.

BBC News, “Syria protests: Bashar al-Assad lifts emergency law”, **BBC News**, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-13161329>, E.T. 12.02.2023.

BBC News, “Syria War: UN Calculates New Death Toll”, **BBC News**, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-58664859>, E.T. 07.12.2022.

BELLIN, Eva, “Reconsidering the Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Lessons from the Arab Spring”, **Comparative Politics**, Y. 2012, C. 44, S. 2, ss. 127-149.

BELMONT, Katharine / MAINWARING, Mainwaring / REYNOLDS Andrew: “Institutional Design, Conflict Management, and Democracy”, **The Architecture of Democracy: Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy**, Ed. Andrew REYNOLDS, Oxford University Press, Oxford, 2002, ss. 1-11.

BENOMAR, Jamal, “Constitution-Making After Conflict: Lessons for Iraq”, **Journal of Democracy**, Y. 2004, C. 15, S. 2, ss. 81-95.

CHARBONNEAU, Louis, “Syria Conflict Now a Civil War, U.N. Peacekeeping Chief Says”, **Reuters**, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-un-idUSBRE85B11V20120612>, E.T. 10.12.2022.

- CHOUDHRY, Sujit, “Bridging Comparative Politics and Comparative Constitutional Law: Constitutional Design in Divided Societies”, **Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?**, Ed. Sujit CHOUDHRY, Oxford University Press, Oxford, 2008, ss. 3-40.
- ConstitutionNet: Supporting Constitution Builders Globally, “Constitutional History of Syria”, (Çevrimiçi) <https://constitutionnet.org/country/syria#fn11>, E.T. 19.11.2022.
- DAHER, Joseph, “Syria: The Social Origins of the Uprising”, **Rosa Luxemburg Stiftung**, (Çevrimiçi) <https://www.rosalux.de/en/publication/id/39149/syria-the-social-origins-of-the-uprising>, E.T. 10.02.2023.
- DOPPELHOFER, Christoph, “Will Palmyra rise again? - War Crimes against Cultural Heritage and Post-war reconstruction”, **Office of the High Commissioner for Human Rights**, (Çevrimiçi) <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/CulturalRights/DestructionHeritage/NGOS/Ch.Doppelhofer.pdf>, E.T. 21.12.2022.
- European Asylum Support Office (EASO), **Syria Actors - Country of Origin Information Report**, s. 59-60, (Çevrimiçi) https://coi.euaa.europa.eu/administration/easo/PLib/2019_12_EASO_COI_Report_Syria_Actors.pdf, E.T. 29.12.2022.
- FELDMAN, Noah, **The Arab Winter: A Tragedy**, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2020.
- France 24, “Syria’s Kurds protest exclusion from constitutional committee”, **France 24**, (Çevrimiçi) <https://www.france24.com/en/20191002-syria-s-kurds-protest-exclusion-from-constitutional-committee>, E.T. 17.02.2023.
- GALTUNG, Johan, “Violence, Peace, and Peace Research”, **Journal of Peace Research**, Y. 1969, C. 6, S. 3, ss. 169-191.
- GOUREVITCH, Philip, “The Arab Winter”, **The New Yorker**, (Çevrimiçi) <https://www.newyorker.com/news/daily-comment/the-arab-winter>, E.T. 14.11.2022.
- HART, Vivien, “Constitution-Making and the Transformation of Conflict”, **Peace & Change**, Y. 2001, C. 26, S. 2, ss. 153-176.
- HAUCH, Lars, **Mixing politics and force: Syria’s Constitutional Committee in Review**, Netherlands Institute of International Relations ‘Clingendael’ CRU Report 2020, s. 5, (Çevrimiçi) <https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-08/the-politics-of-syrias-constitutional-committee.pdf>, E.T. 17.12.2022.
- HEYDEMANN, Steven, “The Syrian Conflict: Proxy War, Pyrrhic Victory, and Power Sharing Agreements”, **Studies in Ethnicity and Nationalism**, Y. 2020, C. 20, S. 2, ss. 153-160.
- HEYDEMANN, Steven, **Authoritarianism in Syria: Institutions and Social Conflict, 1946-1970**, Cornell University Press, New York, 1999.
- HOROWITZ, Donald L., “Ethnic Conflict Management for Policymakers”, **Conflict and Peacemaking in Multiethnic Societies**, Ed. Joseph V. Montville, Lexington Books, Pennsylvania, 1990.

- Illinois Library, “The Syrian Conflict: Foreign States”, **Illinois Library**, (Çevrimiçi) <https://guides.library.illinois.edu/Syria/Foreign>, E.T. 28.11.2022;
- Illinois Library, “The Syrian Conflict: Islamist Opposition”, **Illinois Library**, (Çevrimiçi) <https://guides.library.illinois.edu/Syria/Islamist>, E.T. 29.11.2022.
- Illinois Library, “The Syrian Conflict: Kurdish Forces”, **Illinois Library**, (Çevrimiçi) <https://guides.library.illinois.edu/Syria/Kurds>, E.T. 29.11.2022.
- Illinois Library, “The Syrian Conflict: Non-Islamist Opposition”, **Illinois Library**, (Çevrimiçi) <https://guides.library.illinois.edu/Syria/Non-Islamist>, E.T. 29.11.2022.
- Illinois Library, “The Syrian Conflict: Pro-Assad Forces”, **Illinois Library**, (Çevrimiçi) <https://guides.library.illinois.edu/Syria/Pro-Assad>, E.T. 28.11.2022.
- IZADY, Michael, **Infographs, Maps and Statistics Collection (Columbia University, Gulf 2000 Project: 2006-present)**, (Çevrimiçi) https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Syria_Ethnic_summary_1g.png, E.T. 20.12.2022.
- KHALIFA, Mustafa, “The impossible partition of Syria”, **Arab Reform Initiative**, (Çevrimiçi) https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/storage.arab-reform.net/ari/2013/10/02101305/Arab_Reform_Initiative_2013-10_Research_Paper_en_the_impossible_partition_of_syria.pdf, E.T. 15.11.2022.
- LERNER, Hanna, “Constitution-writing in deeply divided societies: the incrementalist approach”, **Nations and Nationalism**, Y. 2010, C. 16, S. 1, ss. 68-88.
- LERNER, Hanna, **Making Constitutions in Deeply Divided Societies**, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- LIJPHART, Arend, “Majority Rule versus Democracy in Deeply Divided Societies”, **Politikon**, Y. 1977, C. 4, S. 2, ss. 113-126.
- LIJPHART, Arend, “The Wave of Power-Sharing Democracy”, **The Architecture of Democracy: Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy**, Ed. Andrew REYNOLDS, Oxford University Press, Oxford, 2002.
- LIJPHART, Arend, “Constitutional Design for Divided Societies”, **Journal of Democracy**, Y. 2004, C. 15, S. 2, ss. 96-109.
- LIJPHART, Arend, **Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration**, Yale University Press, London, 1977.
- LIJPHART, Arend, **Power-Sharing in South Africa**, University of California Press, Oakland/California, 1985.
- LIJPHART, Arend, **Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice**, Routledge, Abingdon/OX, 2008.
- LOWE, Robert, “The Emergence of Western Kurdistan and the Future of Syria”, **Conflict, Democratization, and the Kurds in the Middle East**, Ed. David ROMANO / Mehmet GURSES, Palgrave Macmillan, New York, 2014, ss. 225-246.

- LUNDGREN, Magnus, “Mediation in Syria: initiatives, strategies, and obstacles, 2011-2016”, **Contemporary Security Policy**, Y. 2016, C. 37, S. 2, ss. 273-288.
- MABON, Simon / MCCULLOCH, Allison, “Power-Sharing: Why is it still central in the efforts to end the wars in Syria and Yemen?”, **The Foreign Policy Centre**, (Çevirimiçi) <https://fpc.org.uk/power-sharing-why-is-it-still-central-in-the-efforts-to-end-the-wars-in-syria-and-yemen/>, E.T. 17.11.2022.
- MAZUR, Kevin, “State Networks and Intra-Ethnic Group Variation in the 2011 Syrian Uprising”, **Comparative Political Studies**, Y. 2019, C. 52, S. 7, ss. 995-1027.
- MCCULLOCH, Allison, **Power-Sharing and Political Stability in Deeply Divided Societies**, Routledge, 2014.
- MCGARRY, John / O’LEARY, Brendan / SIMEON, Richard, “Integration or Accommodation? The Enduring Debate in Conflict Regulation”, **Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?**, Ed. Sujit CHOUDHRY, Oxford University Press, Oxford, 2008, ss. 41-88.
- MCGARRY, John / O’LEARY, Brendan, “Iraq’s Constitution of 2005: Liberal Conso-ciation as Political Prescription”, **International Journal of Constitutional Law**, Y. 2007, C. 5, S. 4, ss. 670-698.
- MICHIELS, Magali / KIZILKAYA Zafer, “Mediation in Syria: A Comparative Analysis of the Astana and the Geneva Processes”, **Syria Studies, Interventions and Spill-overs: External Aspects of the Syrian Uprising**, Y. 2022, C. 14, S. 1, ss. 1-40.
- NASROLLAH, Bashir / SHARIFA, Abbas / AL-ABDULLAH, Obada, “Map of Military Control in Syria End of 2021 and Beginning of 2022”, **Jusoor for Studies**, (Çevrimiçi) <https://jusoor.co/en/details/map-of-military-control-in-syria-end-of-2021-and-beginning-of-2022>, E. T. 05.01.2023.
- O’LEARY, Branden, “Power Sharing in Deeply Divided Places: An Advocate’s Introduction”, **Power Sharing in Deeply Divided Places**, Ed. Joanne MCEVOY / Brendan O’LEARY, University of Pennsylvania Press, Philadelphia/Pennsylvania, 2013, ss. 1-64.
- O’LEARY, Branden, “Power Sharing: An Advocate’s Conclusion”, **Power Sharing in Deeply Divided Places**, Ed. Joanne MCEVOY / Brendan O’LEARY, University of Pennsylvania Press, Philadelphia/Pennsylvania, 2013, s. 386-422.
- ORHAN, Salim, **Bölünmüş Toplumlarda Anayasal Uzlaşma ve Demokrasi**, Orion Kitabevi, Ankara, 2020.
- PEEL, Michael, “Assad’s Family Picked Up by the West’s Radar”, **Financial Times**, (Çevrimiçi) <https://www.ft.com/content/05e5ffcc-70fa-11e0-962a-00144feabdc0>, E.T. 05.02.2023.
- PIPES, Daniel, “The Alawi Capture of Power in Syria”, **Middle Eastern Studies**, Y. 1989, C. 25, S. 4, ss. 429-450.

- ROSINY, Stephan, **Power Sharing in Syria: Lessons from Lebanon's Experience**, German Institute for Global and Area Studies, Hamburg, 2013, (Çevrimiçi) https://www.giga-hamburg.de/assets/pure/21214075/wp223_rosiny.pdf, E.T. 19.11.2022.
- SALAMEY, Imad / ABU-NIMER, Mohammed / ABOUAOUN, Elie, "Comparative Post-conflict Power Sharing Models for Syria", **Post-Conflict Power-Sharing Agreements: Options for Syria**, Ed. Imad SALAMEY, Mohammed ABU-NIMER / Elie ABOUAOUN, Palgrave Macmillan, Cham/Switzerland, 2018, ss. 1-22.
- SALAMEY, Imad / RIZK, Samuel, "Ways Forward for Syria", **Post-Conflict Power-Sharing Agreements: Options for Syria**, Ed. Imad SALAMEY, Mohammed ABU-NIMER / Elie ABOUAOUN, Palgrave Macmillan, Cham/Switzerland, 2018, ss. 149-164.
- SAMUELS, Kirsti / WYETH, Vanessa Hawkins, **State-building and Constitutional Design after Conflict**, International Peace Academy, New York, 2006.
- SAMUELS, Kirsti, "Post-Conflict Peace-Building and Constitution-Making", **Chicago Journal of International Law**, Y. 2006, C. 6, S. 2, ss. 663-682.
- SAVELSBERG, Eva, "The Syrian-Kurdish Movements: Obstacles Rather Than Driving Forces for Democratization", **Conflict, Democratization, and the Kurds in the Middle East**, Ed. David ROMANO / Mehmet GURSES, Palgrave Macmillan, New York, 2014, ss. 85-107.
- SCHNECKENER, Ulrich, "Making Power-Sharing Work: Lessons from Successes and Failures in Ethnic Conflict Regulation", **Journal of Peace Research**, Y. 2002, C. 39, S. 2, ss. 203-228.
- SISK, Timothy D, **Power Sharing and International Mediation in Ethnic Conflicts**, United States Institute of Peace, Washington, DC, 1996.
- SLIM, Hugo / TROMBETTA, Lorenzo, **Syria Crisis Common Context Analysis**, United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, New York, 2014.
- SOHR, "Syrian Revolution 11 years on | SOHR documents by names nearly 161,000 civilian deaths, including 40,500 children and women", **The Syrian Observatory for Human Rights**, (Çevrimiçi) <https://www.syriahr.com/en/243125/>, E.T. 07.12.2022.
- SPENCER, Robert, **Arab Winter Comes to America: The Truth about the War We're in**, Regnery Publishing, Washington, DC, 2014.
- Syrians for Truth and Justice, "Racial Discrimination in The Syrian Constitution", (Çevrimiçi) <https://stj-sy.org/en/racial-discrimination-in-the-syrian-constitution/>, E.T. 23.12.2022.
- TALHAMY, Yvette, "The Syrian Muslim Brothers and the Syrian-Iranian Relationship", **The Middle East Journal**, Y. 2009, C. 63, S. 4, ss. 561-580.

- TAYLOR, Rupert, “Introduction: The Promise of Consociational Theory”, **Consociational Theory: McGarry and O’Leary and Northern Ireland**, Ed. Rupert TAYLOR, Routledge, 2009, ss. 1-11.
- The World Bank, “Population, total - Syrian Arab Republic”, **The World Bank Data**, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=SY>, E.T. 19.11.2022.
- ÜNGÖR, Uğur Ümit, “Shabbiha: Paramilitary groups, mass violence and social polarization in Homs”, **Violence: An International Journal**, Y. 2020, C. 1, S. 1, ss. 59-79.
- UNHCR, “Global Trends Report 2021”, **unhcr.org**, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/62a9d1494/global-trends-report-2021>, E.T. 05.12.2022.
- UNHCR, “UNHCR Global Trends 2019”, **unhcr.org**, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5ee200e37/unhcr-global-trends-2019.html>, E.T. 05.12. 2022.
- UNSCR, “United Nations Security Council Resolution 2254 (2015)”, **UNSCR**, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2254>, E.T. 21.11.2022.
- WIDNER, Jennifer, “Constitution writing and conflict resolution”, **The Round Table**, Y. 2005, C. 94, S. 381, ss. 503-518.
- WIDNER, Jennifer, “Constitution Writing in Post-conflict Settings: An Overview”, **William & Mary Law Review**, Y. 2008, C. 49, S. 4, ss. 1513-1541.
- WIMMEN, Heiko, “The Sectarianization of the Syrian War”, **Beyond Sunni and Shia: The Roots of Sectarianism in a Changing Middle East**, Ed. Frederic WEHREY, Oxford University Press, New York, 2018, ss. 61-85.
- WOLFF, Stefan, “Post-Conflict State Building: The Debate on Institutional Choice”, **Third World Quarterly**, Y. 2011, C. 32, S. 10, ss. 1777-1802.